

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
КАФЕДРА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Ірина БОГДАНОВА
25 вересня 2019 року

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА
для проведення занять із навчальної дисципліни
«ПРАКТИКУМ З НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ»
за спеціальністю 263 «Цивільна безпека»

з теми 1.1. «Наукознавство. Наукові спільноти»

Вид заняття: практичне заняття

Обговорено на засіданні
кафедри мовної підготовки
24 вересня 2019 року
Протокол № 2
Викладач: Ірина БОГДАНОВА

Зміст

1. Наукознавство як вчення про науку.
2. Наукові спільноти НУЦЗУ.

Література:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. — К.: Видавничий центр «Академія», 2004. — 344 с.
2. Наукознавство : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. С. Марцин ; Нац. банк України, Ун-т банк. справи, Львів. ін-т банк. справи. — К. : УБС НБУ, 2007. — 579 с.
3. Осенко О.К. Наукова комунікація. – К., 2010. – 303 с.
4. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: Навчальний посібник. — К.: Знання, 2006. — 291 с.

Наукознавство — вчення про науку, способи її визначення й побудови у вигляді системи знання. Галузь досліджень, що вивчає соціальні, економічні й матеріально-технічні умови та закономірності розвитку науки, структуру і динаміку наукової діяльності. Галузь досліджень, що вивчає закономірності функціонування і розвитку науки, структуру і динаміку наукової діяльності, взаємодію науки з іншими соціальними інститутами і сферами матеріального і духовного життя суспільства.

Вищою формою науковчення є метатеорія — теорія, що аналізує методи й властивості якої-небудь іншої теорії — так званої предметної (або об'єктної) теорії.

Поняття, зміст і функції науки.

Виникнення науки як сфери людської діяльності тісно пов'язано з природним процесом розподілу суспільної праці, зростання інтелекту людей.

Поняття науки ґрунтується на її змісті і функціях у суспільстві.

Змістом науки є:

- теорія як система знань, що є формою суспільної свідомості та досягнень інтелекту людей;

- суспільна роль в практичному використанні рекомендацій для виробництва благ, які є життєвою потребою людей.

Головна функція науки - пізнання об'єктивного світу, щоб його вивчати і при можливості удосконалювати.

У розвиненому суспільстві важливою функцією науки є розвиток системи знань, які сприяють найраціональній організації виробничих відносин та використанню виробничих сил в інтересах усіх членів суспільства. Вона включає в себе ряд конкретних функцій:

- пізнавальну- задоволення потреб людей у пізнанні законів природи і суспільства;
- культурно-виховну - розвиток культури, гуманізація виховання та формування нової людини;
- практично-діючу-удосконалення виробництва і системи суспільних відносин, тобто безпосередньої виробничої сили матеріального виробництва.

Поняття науки слід розглядати з трьох основних позицій. По-перше, з теоретичної, як систему знань, як форму суспільної свідомості; по-друге, як певний вид суспільного розподілу праці, як наукову діяльність, пов'язану з цілою системою відносин між ученими і науковими установами; по-третє, з позицій практичного застосування висновків науки, тобто її суспільної ролі.

Виникнення науки тісно пов'язано з процесом розподілу суспільної праці. І хоч слово "вчений" виникло лише у першій половині XIX століття, ця сфера людської діяльності набагато раніше стала особливим заняттям певних осіб.

Предметом науки є пов'язані між собою форми руху матерії або особливості їх відображення у свідомості людей. Саме матеріальні об'єкти природи визначають існування багатьох галузей знань, які об'єднуються у три великі групи наук:

- природничі (фізика, хімія, біологія та ін.);
- суспільні (економічні, філологічні, історичні та ін.);

- науки про мислення (філософія, логіка, психологія та ін.).
- Наука є основною формою пізнання світу. Вона створюється для безпосереднього виявлення найважливіших сторін усіх явищ природи, суспільства і мислення. Кожна наука передбачає створення єдиної логічно чіткої системи знань про ту чи іншу сторону навколишнього світу, знань, зведених в систему. Систематизація наукових знань є адекватним відображенням, відтворенням структури об'єкта у системі наукових знань про нього. Отже, наука являє собою знання, зведені у систему.
- Спираючись на глибокі знання об'єктивних суттєвих зв'язків дійсності, наука виявляє об'єктивні тенденції розвитку природничих і суспільних процесів: Завдяки цьому вона стає засобом передбачення наслідків людської діяльності, розкриває методикку прийняття рішень у цій діяльності. Тому найважливішим завданням науки є передбачення майбутніх змін у природі і суспільстві.
- Одночасно слід зазначити, що не всі знання, зведені у систему, адекватні науці. Наприклад, практичні посібники з планування, нормування, обліку, фінансування являють певну систему знань, але їх не можна віднести до наукових знань, оскільки вони не розкривають нові явища у господарській діяльності людей, а містять конкретні інструктивні вказівки щодо виконання традиційних робіт діяльності у сфері бізнесу.
- Важливою рисою науки є також її активний пошуковий характер. Вона повинна постійно змінюватися і розвиватися, знаходити нові рішення і результати. Наука указує людям, як зробити те, що вони хочуть зробити. Якщо наука не виявляє раціональних шляхів вирішення практичних завдань, то вона не може відповідати потребам, якими зумовлений її розвиток. Ось чому наука є не тільки системою наукових знань, що пояснюють свіє а й одночасно і-засобом, методом його зміни і перетворення. Будь-яка наука є діалектичною єдністю теорії і методу. Без методу вона немислима, так само, як і без теорії.
- Не існує ніякої абсолютної науки, тобто науки, відірваної від потреб матеріальних відносин і виробництва. Є єдина наука, яка виникла на основі практичної діяльності людей і застосовується у процесі цієї діяльності.

Поділ наук на дослідницькі (теоретичні) і прикладні відносний. Пояснюється це тим, що теоретичні науки більш віддалені від безпосереднього застосування їхніх результатів на практиці, оскільки вони займаються пошуком і відкриттям нових закономірностей (наприклад, економічна теорія). Прикладні науки більше пов'язані з виробництвом, бо їх метою є розробка економічно вигідних способів впровадження висновків теоретичної науки (наприклад, бухгалтерський облік, аналіз і аудит).

Проявлення характерних властивостей науки у суспільстві дає змогу дати визначення науки як форми суспільної свідомості. Багато хто з вчених висловлює думку, що наука розкривається або як система знань, або як метод, або як прикладна математика. Наприклад, Леонардо да Вінчі стверджував, що немає ніякої достовірності там, де неможливе застосування методів математичних наук або поєднання з ними. Наука тільки тоді досягає досконалості, коли їй вдається користуватися математикою. Засновник бухгалтерської науки сучасник Леонардо да Вінчі Лука Пачолі (1445-1515) був вчений-математик, який є автором першої друкованої роботи з обліку "Трактат про рахунки і записи", опублікованої у Венеції в 1494 р. Це свідчить про використання математичних методів у різних науках і взаємне збагачення суміжних наук протягом тривалого історичного періоду.

Отже, тільки діалектико-матеріалістичний підхід до науки, до виявлення її основних особливостей дає можливість найбільш правильно і точно зробити визначення науки.

Наука - це динамічна система знань, які розкривають нові явища у суспільстві і природі з метою використання їх у практичній діяльності людей.

2.2. Наукознавство та його розвиток

Дедалі зростаючі витрати на наукові дослідження, перетворення науки у безпосередню продуктивну силу викликали підвищений інтерес до вивчення теорії науки, історії, соціології, економіки науки та інших її аспектів. Сукупність знань про науку зумовила формування нової науки - наукознавства, науки про науку.

Наукознавство - це вчення про загальні закономірності розвитку і функціонування науки як системи знань. Наукознавство у логічному, соціологічному, політичному, економічному, психологічному та інших аспектах відображає те загальне і суттєве, що характерне для різних наук, їх взаємозв'язок, а також відносини між теорією науки, з одного боку, технікою, виробництвом і суспільством - з другого.

Поняття теорії (від грец. *Тііеогіа* - спостереження, дослідження) - логічне узагальнення досвіду, суспільної практики, що відображають об'єктивні закономірності розвитку природи і суспільства, тобто система узагальнюючих у тій чи іншій галузі знань.

Теоретичні знання ґрунтуються на наукових теоріях - законах наукових теорій і наслідках із них, включають як процеси створення теорій (висунення гіпотези), так і виведення наслідків. Оскільки наслідки можуть бути і емпіричними, то теоретичне знання включає в себе також і емпіричні знання, а отже, істотно впливає на процес спостереження і узагальнення змін у природі та суспільстві. Без теорії вчений не може скласти методику дослідження, оскільки теорія включає в себе зміст методу. Одночасно теорія може виступати як функція методу при створенні нової теорії цієї або іншої науки. Так, у теорії планування і статистики на рівні макроекономіки використовується теорія національних рахунків, тобто подвійності відображення руху капіталу, запозичена із бухгалтерського обліку (балансові ув'язки). Теоретичний результат минулого наслідку є методом наступного дослідження, завдяки якому у економічній науці створено нову теорію балансового методу. Суть цього методу полягає у системній сукупності прийомів, які забезпечують додержання пропорційності при плануванні економіки на макrorівні. Він ґрунтується на рівності суми елементів, які формують ресурси, з одного боку, і суми елементів, які формують їх використання, з другого.

Кожна теорія замінюється у подальшому більш глибокою теорією. Проте, якщо теорія пройшла надійну експериментальну перевірку, то вона ніколи не відкидається повністю, а зберігає своє значення у цій науці. Теорія подвійності

відображення господарських процесів у системі економічних категорій, створена Лукою Пачолі понад чотири століття тому, витримала випробовування часом і зберігає своє значення у сучасній економічній науці.

Наукова теорія має окреслені для неї межі застосування, за якими вона має обмежені дії або повністю стає непридатною. Так, економічна теорія відображення взаємозв'язку між продуктивними силами і виробничими відносинами у суспільстві є відправною у економічній науці, але вона непридатна для застосування у теоретичній фізиці. Межу застосування теорії у тій чи іншій науці визначає більш загальна теорія.

Для економічної теорії задоволення потреб людини є загальною теорією пізнання. Вона орієнтує економічну теорію бути прикладною наукою. Подібно до гіпотези, наукова теорія перевіряється за допомогою системи доказів (практикою господарювання та ін.).

Отже, теорія науки - це система узагальненого знання, пояснення різнобічності подій, ситуацій, що відбуваються у природі чи суспільстві. Поняття "теорія" має різні значення: для протиставлення практиці або гіпотезі як неперевіреному знанню у формі припущення; узагальнення передової практики відображенням її у мисленні і відтворенням реальної дійсності. Теорія безперервно пов'язана з практикою, яка ставить перед пізнанням завдання і вимагає їх вирішення. Тому практика входить органічним елементом до теорії. Кожна теорія має складну структуру. Так, у економічній теорії можна виділити дві частини: формальні обчислення (економіко-математичні моделі, логічні рівняння та ін.) і "змістовну" інтерпретацію (категорії, закони, принципи). Остання пов'язана з філософськими поглядами, світоглядом ученого, з певними методологічними принципами підходу до дійсності.

Наукова теорія як форма організації знань забезпечує розширення сфери знання за межами безпосереднього спостереження, тому вона відрізняється від простої реєстрації спостережень і характеризується наявністю таких елементів:

- загальних законів і сфери їх застосування, де вона пояснює явища, які відбуваються;

- сфери передбачення невідомих явищ;
- логіко-математичного апарату виведення наслідку із законів;
- визначення концептуальної схеми, без якої неможливе пізнання об'єктів цієї теорії.

Економічні теорії зумовлені історичними умовами, в яких вони виникають, рівнем виробництва, соціальними умовами, домінуючими у той або інший період, які сприяють або гальмують їх пізнання. Оскільки теорія виникає як узагальнення пізнавальної діяльності і результатів практики, то вона сприяє перетворенню природи і суспільного життя.

Критерієм істинності теорії є практика господарської діяльності людей, зміни у природі, суспільстві. Уникнути хибних течій у науці допомагає також вивчення історії розвитку науки як еволюційним, так і революційним шляхом.

Революція у науці - це перерва поступовості, розрив формально-логічної послідовності розвитку, стрибок у історичному русі знань. Наукова революція зламає існуючі наукові уявлення, здійснює перегляд фундаментальних понять і приводить до народження нових відкриттів нової системи знань, що є рушійною силою у розвитку техніки.

Перша науково-технічна революція (XV-XVII ст.) відкинула систему Аристотеля і геоцентричне вчення Птолемея, пододала середньовічну схоластику і зусиллями Коперника, Кеплера, Галілея, Декарта, Ньютона та інших вчених створила наукові основи математики, астрономії, механіки, медицини, тобто саме природознавство. Цей період характеризується масштабним розвитком промислового виробництва. На зміну феодальній суспільно-економічній формації прийшла капіталістична, що характеризується розвитком продуктивних сил і ускладненням виробничих відносин.

Друга науково-технічна революція (XIX ст.) зруйнувала метафізичні ідеї незмінності природи і утвердила діалектичні ідеї загального розвитку і зв'язку у природі на основі атомістичної теорії і періодичного закону в хімії, вчення про збереження і перетворення енергії у фізиці, а також клітинної й еволюційної теорії у біології. Вплив науки ще більше виявляється у розвитку продуктивних

сил, з'являються нові галузі виробництва, загострюються суперечності з виробничими відносинами у суспільстві.

Третя науково-технічна революція (з кінця XIX ст.) почалася з руйнування концепції неподільного атома і створення квантово-механічної системи світосприймання, яка характеризується кількісними фізичними властивостями мікросистем. У ході цієї революції наука проявляє революціонізуючий вплив на розвиток виробництва і виробничих відносин.

Науково-технічна революція (НТР) розпочалася у фізиці, поширилася потім на хімію, теоретичну і технічну кібернетику, космознавство та інші науки. До середини 50-х років вона охопила біологію і набула, таким чином, загального характеру.

Четверта науково-технічна революція (з кінця XX ст.) охопила інтелектуальну діяльність, починаючи з інформаційних образів в економіці, штучного інтелекту у нових технологіях і продовжується в біології, інформатизації суспільства, розвивається світова глобалізація у науці і техніці.

Хто володіє інформацією, той володіє світом - так характеризується інформаційна революція, яка поширюється у всіх галузях науки, техніки, виробництві, соціології, суспільстві.

Розвиток науки і техніки пов'язаний з ускладненням методів і форм наукових досліджень, використанням складної апаратури (атомних реакторів, машинних комплексів та ін.). В сучасних умовах масштабні наукові дослідження проводяться великими колективами, а вчений є їх активним учасником. Таким чином, науково-технічна революція зумовила індустріалізацію науки.

Розділи наукознавства та їх характеристика

У сучасному наукознавстві визначилися певні розділи науки, зокрема, такі як загальна теорія, історія і соціологія науки, економіка, політика, теорія наукового прогнозування, планування і управління науковими дослідженнями, моделювання, наукова організація праці, право, мова і класифікація науки (табл. 2.1)

Таблиця 2.1

№ пор

Розділ

Зміст розділу науки

Загальна теорія науки

Розробка концепцій теорії науки, основних напрямів її розвитку, методології

Історія науки

Дослідження генезису динамічного процесу накопичення наукових знань, встановлення закономірностей розвитку науки

Соціологія науки

Аналіз взаємодії науки і суспільства у різних соціально-економічних формаціях, дослідження соціальних функцій науки і відносин людей у процесі наукових досліджень

Економіка науки

Вивчення економічних особливостей розвитку і використання науки, критеріїв економічної

ефективності наукових досліджень

Політика і наука

Визначення напрямів розвитку науки з урахуванням об'єктивних умов, потреб економіки і загальної політики держави

Теорія наукового прог-

Розробка стратегії науки на майбутнє,

нозування, планування і

планування її матеріального забезпечення й

управління науковими

організація управління науковими дослідженнями

Методологія науки

Дослідження систем у науці, складання моделей науки і різних видів наукової діяльності

Наукова організація

Розробка систем наукової організації праці

праці, психологія, етика и

учених, дослідження психологічних, етичних і

естетика наукової

естетичних факторів наукової діяльності

(інтереси, емоції, інтуїція, уявлення, індивідуальні особливості ученого)

Наука і право

Дослідження і нормативне забезпечення взаємовідносин наукових колективів між собою та працюючих у них людей, розробка системи міжнародних і державних законів про науку

Мова науки

Розробка міжнародних і національних систем понять і термінології, стильових особливостей викладення результатів наукових досліджень

Класифікація наук

Розробка міжнародної і національної системи наук

Загальна теорія науки - узагальнення практичного досвіду і створення концепцій теорії науки, основних напрямків її розвитку, розробка методології науки.

Історія науки- накопичення наукових знань, які характеризують розвиток у історичному аспекті як окремих наук, так і наукознавства в цілому.

Соціологія науки вивчає, яким чином впливають матеріально-виробнича діяльність, соціально-економічний лад та ідеологія на функції науки у суспільстві. Розвиток економічних наук визначається в основному продуктивними силами і виробничими відносинами. Суспільно-виробнича діяльність людей впливає на розвиток економічних наук, дає фактичний матеріал, на основі вивчення і узагальнення якого відкриваються нові закономірності економічних явищ, створюються наукові теорії.

Економіка науки досліджує взаємодію науки і виробництва, створює передумови для узагальнення практичного досвіду, його теоретичного осмислення і впливу на виробництво. У виробництві намітилися такі важливі напрями використання науки: модернізація засобів праці, відкриття і

використання нових матеріалів, удосконалення технології й організації виробництва на умовах корпоратизації, акціонування, приватизації власності. Досягнення науки дедалі більше використовуються для духовного і фізичного розвитку людини - головної продуктивної сили суспільства.

На відміну від інших розділів наукознавства, які передусім розв'язують задачі пізнавального характеру, політика і наука займаються, як правило, проблемами нормативного характеру. При цьому аналізуються основні тенденції розвитку науки, досліджуються конкретні ситуації, що склалися в окремих ланках і в цілому на кожному етапі, вивчаються характер взаємодії між окремими науками та їх зв'язок з технікою і суспільством при використанні результатів всього наукознавства. Прикладом впливу політики на розвиток науки є конверсія військового виробництва, коли досягнення вчених у галузі озброєння необхідно переорієнтувати на виробництво цивільної продукції для потреб людей.

Теорія наукового прогнозування, планування і управління науковими дослідженнями, моделювання науки, наукова організація праці, право та інші розділи наукознавства виконують методологічні функції у розвитку науки, визначають її стратегію та напрями розвитку у суспільстві.

Емпіричні та теоретичні знання існують у певному виявленні - мові науки, вивченням і формуванням якої займається наукознавство. Наукові знання не існують поза мовою науки і поза певними науковими групами людей. Будучи єдиною для всіх членів такої групи, наукова мова перетворює індивідуальні наукові знання у колективне надбання. Оскільки мова науки включає певну систему понять, то сприйняття вченим мови науки означає також прийняття відповідної системи мислення. Наприклад, мова економічних наук оперує такими поняттями, як собівартість, ціна, інфляція, прибуток, рентабельність. Мова науки "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит", як однієї із наук групи "Економіка підприємств та управління виробництвом" використовує загальні поняття економічних наук і притаманні їй поняття - подвійний запис, рахунки, бухгалтерський баланс, дебет і кредит, бухгалтерська проводка та ін.

Формальні особливості мови науки тісно пов'язані з її концептуальною основою. Так, подвійний запис як поняття застосовується у мові науки "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит", є основою концепції подвійності відображення обігу капіталу.

Математичний апарат мови науки дає можливість виводити точні кількісні наслідки із основних положень (законів) теорії, отримувати кількісне уявлення. У результаті можна дійти висновку, що у певних випадках математичний апарат не адекватний теоретичному уявленню. Водночас математичний апарат науки сам по собі не виконує функції наукового пояснення. Так, виявлення за допомогою математичного апарата перевищення витрат виробництва проти нормативних не розкриває реальних процесів виробництва, що призвели до подорожчання продукції. Це має дослідити економічний аналіз, аудит із застосуванням притаманних їм методичних прийомів.

Класифікація наук у наукознавстві, виконуючи функції групування наукових знань у певні системи, сприяє уніфікації науки, її міжнародних зв'язків та прискоренню темпів розвитку.

Отже, наукознавство, узагальнюючи світовий досвід розвитку науки, активно впливає на інтеграцію вітчизняної науки з науковими системами інших високо розвинених країн, сприяє її удосконаленню, задоволенню життєвих потреб людей.

2.3. Структура і класифікація науки

Наука як система знань має специфічну структуру, включаючи ряд елементів. Головним складовим елементом науки, її системоутворюючою ланкою є наукові закони, які мають відповідати законам об'єктивного світу, бути їх більш менш точним відображенням. Тому наукова думка розвивається не випадковими стрибками, а підпорядкована певним законам логіки. Окремі закони розкриваються через узагальнення історії науки, аналізу особливостей її поступального руху і відображають відносну самостійність науки, її особливу якість, тоді як загальні закони пов'язують науку з практикою та іншими науками і явищами. Якщо закони філософії відображають найбільш загальні

риси економічних відносин, то закони економіки - їх специфічні риси. При цьому останні включають категорії філософії та специфічні риси економічної дієвості. Розглядаючи закони і категорії філософії та економічної теорії, можна стверджувати, що вони становлять цілісну систему у розвитку суспільства.

Поєднання природних законів і закономірностей із законами економіки виявляється у підприємницькій діяльності в умовах ринкових відносин. Так, виконання довгострокової аграрної програми в Україні залежить не лише від дії економічних законів, а й від законів природи, які впливають на ефективність землеробства і рослинництва. До них, зокрема, відносять закони: рівнозначності і незалежності процесів життя рослин, факторів обмеження, оптимуму зворотності, плодозміни та ін. Сутність закону рівнозначності та незалежності процесів життя рослин полягає у тому, що неможливо один необхідний для рослин фактор (вода, тепло, світло) замінити іншим. Згідно з законом обмежуючого фактора рівень урожайності завжди визначається фактором, який міститься у мінімумі, і скільки б не зростала величина інших факторів, урожайність не збільшуватиметься. Закон оптимуму полягає у дотриманні найбільш раціонального співвідношення між вологою і речовинами живлення, що створює умови для повного розвитку рослин. Згідно із законом зворотності, рослини за вегетаційний період споживають із ґрунту речовини живлення, які потім необхідно повернути ґрунту. Закон плодозміни полягає у плодозміні культур на полях у просторі і часі, тобто дотриманні сівозміні.

Встановлено, що всі науки проходять у своєму розвитку ряд етапів:

- описовий - пов'язаний із збиранням фактів та їх первинним групуванням;
- логіко-аналітичний - кількісний аналіз фактів і потім поєднання якісних і кількісних (математичних) методів наукового пізнання.

Отже, кожна наука разом із законами включає в себе, з одного боку, факти і дані досвіду, а з другого - певну систематизацію знання - теорію.

Факти становлять реальну основу всіх висновків і узагальнень учених. Без систематизації та узагальнення, без логічного осмислення фактів не може

існувати жодна наука. Факти стають складовою частиною наукових знань лише тоді, коли вони виступають у систематизованому, узагальненому вигляді, є основою підтвердження законів дійсності. Закони і факти у науці набувають певної інтеграції і служать базою для більш широких наукових узагальнень за умови, що вони відображені у теоріях.

Важливим структурним елементом будь-якої науки є специфічні категорії-найбільш загальні поняття, що відображають особливості її предмета, змісту і методу. Вони є незмінним засобом дослідження і систематизації матеріалу (категорії товару і вартості, володіння і власності у економічній теорії, подвійності відображення і балансового узагальнення господарських процесів у бухгалтерському обліку; індексів у статистиці).

Крім того, у науці розрізняють також такі елементи, як принципи, постулати, правила.

Принципи тісно пов'язані із законами. Вони спеціально створюються у процесі систематизації знань, але на відміну від законів об'єктивно у природі не існують. Принципи можуть виступати у формі постулатів, тобто попередніх припущень, які -є основою для великих теоретичних узагальнень.

У змісті науки важливе місце відводиться її класифікації.

Розвиток наукових знань є рухом від єдиної нерозчленованої науки стародавності до складної системи спеціалізованих знань у всіх сферах людської діяльності. Класифікація наук здійснювалась разом з формуванням наукових знань. Науково-методологічну основу класифікації наук становлять закони формальної логіки.

Пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки в Україні визначаються законодавством.

Правовою основою формування та реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки є Конституція України, Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність", Закон України "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України", інші закони України. Пріоритетні напрями розвитку науки і техніки формуються на

п'ять років на підставі прогнозу розвитку науки і техніки і є складовою прогнозу економічного і соціального розвитку України на середньостроковий період.

Порядок розробки прогнозу розвитку науки і техніки та формування пріоритетних напрямів науки і техніки визначається законодавством України. На період до 2010 року визначені такі пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки в Україні:

- фундаментальні дослідження з найважливіших проблем природничих, суспільних і гуманітарних наук;
- проблеми демографічної політики, розвитку людського потенціалу та формування громадянського суспільства;
- збереження навколишнього середовища (довкілля) та сталий розвиток;
- новітні біотехнології; діагностика і методи лікування найпоширеніших захворювань;
- нові комп'ютерні засоби та технології інформатизації суспільства;
- новітні технології та ресурсозберігаючі технології в енергетиці, промисловості та агропромисловому комплексі;
- нові речовини і матеріали.

Отже, структура і класифікація науки в Україні спрямовані на подальший розвиток науки і техніки для зростання інтелектуального потенціалу держави та його використання для добробуту людей.

2.4. Організація науки і підготовка наукових кадрів

Організацією науки в Україні займається Міністерство освіти і науки України, яке визначає разом з науковими установами напрям розвитку наукових досліджень та використання їх у народному господарстві. Міністерство подає плани розвитку науки Уряду або Верховній Раді України на затвердження та забезпечення фінансування із державного бюджету або інших джерел.

Вищим науковим центром держави є Національна академія наук України (НАН). Вона очолює і координує разом з Міністерством освіти та науки фундаментальні дослідження у різних галузях науки. НАН є державною науковою установою, яка об'єднує всі напрями національної науки та підтримує міжнародні зв'язки з науковими центрами інших країн.

Керівництво НАН України очолює Президент, який обирається загальними зборами вчених. Вони ж обирають віце-президентів, вченого секретаря, президію і ревізійну комісію.

НАН складається із відділень відповідних галузей науки, зокрема відділення суспільних наук, включає у числі інших також економічні науки. Крім галузевих є територіальні відділення (Донецьке, Західне, Південне та ін.) і територіальні філіали.

Відділення НАН об'єднують науково-дослідні інститути (НДІ). Так, у складі відділення суспільних наук НАН є науково-дослідний інститут економіки. Спеціалізовані НДІ є також у інших відділеннях НАН. Вони очолюють розвиток науки у цій галузі знань, у них зосереджені провідні наукові сили.

Крім НАН в Україні функціонують державні галузеві академії - Українська академія аграрних наук, у складі якої є Науково-дослідний інститут аграрної економіки; Українська академія медичних наук, Українська академія архітектури і будівництва та ін. У складі галузевих академій є НДІ різного профілю відповідно до галузі науки. В Україні функціонують недержавні спеціалізовані академії, які об'єднують учених на громадських засадах за профілем їх наукової діяльності. До них належать Українська міжнародна академія оригінальних ідей, Академія інженерних наук, Українська технологічна академія та ін. Окремі із цих академій мають статус міжнародних. Так, Українська міжнародна академія оригінальних ідей як громадська наукова організація об'єднує вчених, винахідників і раціоналізаторів України та зарубіжних країн, що своїми науковими ідеями, винаходами випередили час і зробили вагомий внесок у розвиток науки і техніки. Академія у своєму складі

має НДІ, видає кілька наукових журналів - "Ідея", "Хист", "Аукціон оригінальних ідей" та ін.

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
КАФЕДРА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Ірина БОГДАНОВА
25 вересня 2019 року

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА
для проведення занять із навчальної дисципліни
«ПРАКТИКУМ З НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ»
за спеціальністю 263 «Цивільна безпека»

з теми 1.3. «Наукова документація»

Вид заняття: практичне заняття

Обговорено на засіданні
кафедри мовної підготовки
24 вересня 2019 року
Протокол № 2
Викладач: Ірина БОГДАНОВА

Харків – 2019

Зміст

1. Класифікація наукових документів за характеристиками змісту
2. Структура організації матеріалу
3. Звітні документи
4. Стандарт ДСТУ 3008-95 "Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура й правила оформлення".
5. Автореферат дисертації як наукове видання

Література:

1. Стандарт ДСТУ 3008-95 "Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура й правила оформлення" http://sumdu.edu.ua/images/stories/scientific_inf/research/dstu_3008-95.pdf

Наукова система документації - це певна система документальних джерел наукової інформації (наукових документів), що слугує для опису наукових знань, включених в інформаційні комунікації.

Наукові знання при цьому треба сприймати не як чисті формулювання фактів, методик та концепцій у свідомості людини, а як взаємопов'язані між собою ієрархічними зв'язками, існування яких зумовлене попередніми висновками та судженнями, на яких побудоване формулювання наукового результату чи котрі дали можливість споживачеві усвідомити повідомлення, що описує цей результат.

Наукову систему документації можна проаналізувати завдяки класифікації та типологізації документів за певними ознаками. Класифікаційний аналіз будь-якого документа, як вже зазначалось в попередньому розділі, повинен виходити з характеристик двох його складових: тексту та матеріального носія.

Так, класифікуючи документальні джерела наукової інформації, проф. С.Г.Кулешов умовно поділив їх відповідно за "характеристиками змісту та характеристиками форми" [19]. До характеристик змісту вченим було піднесено тематику, структуру організації матеріалу, стиль його викладення, вид інформації та ступінь її кумуляції.

Класифікація наукових документів за характеристиками змісту

Найменування характеристики

Пояснення щодо застосування

Тематика змісту

Передбачає використання рубрикаторів, класифікаторів, класифікаційних таблиць тощо. Так, в бібліотечній справі використовуються таблиці УДК. Тематика, предмет, а також основні смислові аспекти можуть бути описані за допомогою лексичних одиниць: ключових слів, дескрипторів

Структура організації матеріалу

Може бути:

- формальною (за алфавітом чи нумерацією);

- формально-логічною (з відображенням основних смислових аспектів: об'єкт, предмет, мета, галузь використання тощо);
- тематико-логічною (з предметною рубрикацією матеріалу)

Стиль

викладення

матеріалу

Включає логічний взаємозв'язок частин тексту, побудову аргументації та контраргументації, викладення суджень та умовиводів. Так, теоретичним стилем пишуть наукові монографії, прикладним - довідники та інструкції, популярним - відповідні нариси, огляди, енциклопедії

Вид інформації

За характером наукового знання можливий поділ інформації на концептографічну, методографічну та фактографічну. За ознакою новизни щодо суспільного тезауруса можливий поділ інформації на первинну і вторинну

Ступінь

кумуляції

інформації

За рівнем узагальнення, або етапами руху наукового знання можлива така послідовність: технічний звіт, стаття, монографія, підручник, довідник

Серед ознак форми наукового документа найбільш характерними є матеріал носія інформації, матеріальна конструкція, спосіб фіксації інформації та вид документа. Питання класифікації документів за матеріалом носія, матеріальною конструкцією, способом фіксації, створення та побутування інформації досить детально було викладено в попередньому модулі, тому зупинимось більш детально на ознаці їх форми.

Отже, за ознакою форми наукового документа проф. С.Г. Кулешов [19] виділяє такі три їх групи: "видання", "рукописи" та "нетрадиційні", основні групи та особливості яких зведено в таблицю 4.5.

Особливості та основні групи

"Видання"

Документальні джерела наукової інформації, що випускаються поліграфічним чи іншим способом (набірним, засобами оперативної поліграфії, копіювально-множильною технікою, цифровим друкарським обладнанням тощо)

"Рукописи"

У статусі рукопису існують звіти про науково-дослідну роботу (за умови видання вони переходять в інший статус), депоновані рукописи (у назві відображається не жанр, а спосіб включення в систему формальних наукових комунікацій) та рукописи перекладів

"Нетрадиційні"

Зазначені документи потребують використання для їх сприймання відповідних технічних засобів

В основу вищезазначених класифікацій наукової документації покладено поділ їх жанрів за характеристиками змісту і форми. Майже кожен жанр має набір

таких специфічних характеристик, сукупність яких можна вважати ознаками конкретного жанру.

Оскільки загальну для наукової документації функцію можна сформулювати як "документальне забезпечення науковою інформацією суспільства", то кожна основна функція, що характеризує підсистеми, також має аналогічне спрямування але вже з певною спеціалізацією в системі цих документів. Така суспільна роль окремих сукупностей ДДНІ і є, на думку проф. С.Г.Кулешова, головним критерієм для поділу їх на типи.

Типологічні ряди наукової документації можна побудувати за такими її основними соціальними функціями:

- забезпечення первинною науковою інформацією суспільства;
- забезпечення процесу професійної підготовки спеціалістів;
- забезпечення вторинною фактографічною інформацією науки та виробництва;
- забезпечення популяризації досягнень науки, техніки, виробництва, їх історії;
- забезпечення інформацією про зміст джерел первинної наукової інформації.

Зміст цих функцій можна розглядати як орієнтацію на документальне забезпечення науковою інформацією різних сфер діяльності суспільства: науки, виробництва, освіти, культури. Є також група документації, основна соціальна функція якої - забезпечення ознайомлення суспільства зі змістом творів наукової спадщини минулого. Але жанри літературних пам'яток наукової думки, підкреслює проф. С.Г.Кулешов, значною мірою відрізняються від сучасних, що унеможливорює їх знаходження в спільних типологічних рядах.

Типологічна схема наукової документації може бути побудована таким чином, як це показано в таблиці 4.6.

Зміни в типологічній схемі наукової документації можуть статися, як зазначає проф. С.Г. Кулешов, у своїй монографії [19], в таких випадках:

- а) з появою у суспільстві потреби в документальному забезпеченні науковою інформацією якоїсь новоутвореної базової сфери соціальної діяльності на кшталт науки, освіти, виробництва, культури;
- б) за зміною наукової структури наукової інформації;
- в) з утворенням окремого типу (типів) в результаті стрімкого поширення принципово нових документів за рахунок інтеграції жанрів різних типів.

Щодо сфер соціальної діяльності, то до числа базових може ввійти науково-інформаційна діяльність, котра на основі аналітико-синтетичної переробки джерел інформації, створених в базових сферах, виробляє інформаційні продукти і пропонує їх цим же сферам. У майбутньому може скластися ситуація, коли науково-інформаційна діяльність в результаті застосування нових ефективних інформаційних технологій сама буде потребувати забезпечення певними сукупностями джерел документної наукової інформації для створення машинних баз даних.

Основою наукової системи документації є науково-дослідна документація, що являє собою сукупність документів, які виникають у процесі проведення й виконання науково-технічних розробок. Розглянемо, як приклад, деякі з цих документів.

Звіти про науково-дослідну та науково-конструкторську роботу (НДР та НКР) - це рукописні чи надруковані документи, що містять детальний опис ходу та результатів досліджень.

Звіти про НДР та НКР підлягають обов'язковій реєстрації теми та інформації про провідні аспекти змісту завершеної роботи у виданнях інформаційних органів. В Україні такі функції виконує Український інститут науково-технічної та економічної інформації.

Звіт про НДР - документ, що містить систематизовані відомості про науково-дослідну роботу та дає опис процесів чи результатів досліджень. Структурно звіт про НДР складається з чотирьох частин:

вступна

основна

додатки

матеріал у кінці звіту

Звітні документи мають титульну сторінку, реферат, вступне слово, опис суті дослідження та висновки. Звіти про НДР та НКР відрізняє оригінальність, оперативність, достовірність, наявність повних та нових відомостей про результати роботи.

Дисертація (лат. - "дослідження, обговорення") - кваліфікована наукова робота у визначеній галузі науки, яка пройшла попередню експертизу та представлена до захисту для встановлення вченого звання у спеціалізованій вченій раді.

Дисертація має внутрішню єдність, містить сукупність наукових результатів, наукових положень, що висуваються автором із метою публічного захисту та засвідчують особистий внесок автора в науку та його якості як науковця. Це - завершена робота, що містить нові знання, сформульовані та узагальнені наукові концепції. Основні види дисертацій показано на схемі 4.13.

Види дисертацій

Вимоги, які висуваються до дисертацій, сформульовані в "Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань". Згідно з Порядком присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора наук необхідно оформлювати відповідно до Державного стандарту України. Таким **стандартом є ДСТУ 3008-95 "Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура й правила оформлення"**.

При написанні дисертації здобувач повинен обов'язково посилатися на авторів і джерела, із яких запозичив матеріали або окремі результати. Використовуючи в дисертації ідеї або розробки, що належать також і співавторам, разом із якими були написані наукові праці, здобувач повинен також відзначити цей факт у дисертації.

У разі використання запозиченого матеріалу без посилання на автора та джерело дисертація знімається з розгляду незалежно від стадії проходження без права її повторного захисту.

У дисертації необхідно стисло, логічно й аргументовано викладати зміст і результати досліджень, уникати загальних слів, бездоказових тверджень, тавтологій.

До основних реквізитів приміром, титульного аркуша дисертації відносять:

- назва міністерства;
- індекс УДК;
- відомості про автора;
- назва дисертації;
- вид дисертації (рукопис, наукова доповідь, монографія);
- позначка про науковий ступінь, спеціальність, відомості про наукового керівника (для кандидатської дисертації) або наукового консультанта (для докторської дисертації)
- місто й рік завершення роботи. Установлені такі обсяги рукопису дисертацій:
  - для докторської - 250-300 сторінок (для гуманітарних наук - 350-400 сторінок);
  - для кандидатської - 100-150 сторінок (для гуманітарних наук - 140-180 сторінок).

Друкується дисертація в п'яти екземплярах та включає текст, малюнки, таблиці, список використаної літератури.

Кандидатські та докторські дисертації після захисту направляються для реєстрації в Український інститут науково-технічної та економічної інформації. Захищені докторські та кандидатські дисертації зберігаються в головній бібліотеці країни - Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського. Другий екземпляр дисертації зберігається у закладі, де відбувався захист.

Оглядово-аналітичні документи (ОАД) - це результат аналітико-синтетичної переробки одного або декількох первинних документів. ОАД відносяться до розряду вторинних документів і містять систематизовані відомості про документи або результат аналізу та узагальнення відомостей, що представлені в первинних документах.

Види оглядово-аналітичних документів показано на схемі 4.14.

Види оглядово-аналітичних документів

Бібліографічні огляди - це посібники, що являють собою відомості про документи. За призначенням їх поділяють на два види: рекомендаційні та інформаційні.

Рекомендаційні огляди призначені для допомоги загальній і професійній освіті та пропаганді знань. Вони створюються з урахуванням рівня підготовки різних груп користувачів.

Інформаційні огляди містять систематизовані відомості, узагальнену інформацію про стан розробки питання без критичної (наукової, технічної, економічної) оцінки автором. За змістом бібліографічні огляди поділяють на такі різновиди: огляди новинок, серій, тематичні, персональні, універсальні, галузеві. Письмовий огляд, як правило, складається з двох частин:

а) вступна стаття, що розкриває тему (проблему);

б) огляд-розповідь, що надає інформацію про документ.

Основне призначення зазначених видів інформаційного огляду - орієнтування споживачів інформації на ознайомлення зі станом розробки тієї чи іншої проблеми, питання [16].

Автореферат дисертації - наукове видання на правах рукопису у вигляді брошури, яке містить складений автором реферат проведеного їм дослідження, що представляється на присудження наукового ступеня.

В авторефераті викладаються основні ідеї та висновки дисертації, розкривається особистий внесок автора в розробку проблеми, ступінь новизни, теоретична та практична вагомість результатів наукового дослідження; наводяться також відомості про апробації та публікації наукового дослідження, структуру та обсяг виконаної дисертаційної роботи.

Обсяг автореферату не повинен перевищувати одного (для кандидатської) або двох (для докторської дисертації) умовних друкованих аркушів.

Основні реквізити титульного аркушу автореферату: назва закладу, у якому проводиться захист, індекс УДК, автор дослідження, назва роботи, спеціальність, вид дисертації та вчений ступінь, який захищається, місто, рік.

В авторефераті повинні бути також зазначені такі відомості: заклад, у якому виконана дисертація, прізвище наукового керівника або наукового консультанта, дата та найменування спеціалізованої вченої ради, де відбудеться публічний захист дисертації.

Крім тексту, автореферат вміщує список публікацій автора з обраної теми, анотації російською та англійською мовами.

Автореферати розмножуються накладом 100-150 примірників й розсилаються в зацікавлені органи та окремим особам з метою отримання відгуків на проведене дисертаційне дослідження.

Складання автореферату дисертації - це творчий процес, який залежить від професіоналізму, ерудиції та досвіду дисертанта, що й оцінюється експертами на захисті проведеного ним дослідження.

Переклади іноземної та вітчизняної наукової документації містять різноманітні науково-технічні тексти, які призначаються для вивчення іноземного та популяризації вітчизняного досвіду.

Розрізняють два види неопублікованих перекладів:

1) переклад документів з іноземної мови українською; 2) __переклад документів з української мови на іноземну.

Оформлюються наукові переклади (реферативний, переклад-анотація) необхідним накладом у вигляді рукописів (машинописів), призначених для спеціалістів відповідних галузей.

Переклади, як правило, містять текст, відомості про переклад та оригінал. Авторське право на переклад належить перекладачеві.

Препринт (preprint від англійського pre- до, перед та print - відбиток) - документ, що містить матеріали попереднього характеру, опублікований до виходу у світ видання, у якому вони можуть бути розміщені. Препринт розсилається обмеженому колу осіб для попередньої оцінки. Види препринтів наведено на схемі 4.15.

Препринт має високу інформаційну вартість. Переваги його в тому, що він випереджає офіційну публікацію й досить повно висвітлює питання, що досліджуються.

Депонований рукопис - це закінчена наукова робота, призначена для вузького кола спеціалістів, публікація котрої в традиційних виданнях, розрахованих на широке розповсюдження, із якоїсь причини невиправдана.

Депонування - спосіб прискореного доведення інформації до споживача. Депонований рукопис стає здобутком науковців значно раніше, ніж публікація. Депонованими (переданими на збереження) називаються наукові роботи, виконані індивідуально або в співавторстві й розраховані на обмежене коло користувачів. Здійснюється депонування централізовано органами науково-технічної інформації.

Відомості про депоновані твори оперативно наводяться в реферативних та інших журналах.

У якості депонованого рукопису можуть виступати статті, тези наукових доповідей, збірники статей та монографії, що не перевищують 20 сторінок. Вимоги, що до них висуваються, сформульовані в "Інструкції про депонування наукових робіт в ДНТБ України".

Виготовляються депоновані рукописи в декількох примірниках та передаються в органи інформації.

Рукопис вважається опублікованим лише після появи його бібліографічного опису та реферату в інформаційному органі НТБ. Отримавши статус депонованого рукопису, він прирівнюється до публікації.

Останнім часом, складаючи вторинні документи, все більше використовують засоби комп'ютерної техніки та сучасні інформаційні технології, що дозволяє створювати якісно нові інформаційні продукти - бази даних.

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
КАФЕДРА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Ірина БОГДАНОВА
25 вересня 2019 року

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА
для проведення занять із навчальної дисципліни
«ПРАКТИКУМ З НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ»
за спеціальністю 263 «Цивільна безпека»

з теми 1.4. «Оформлювання наукової документації»

Вид заняття: практичне заняття

Обговорено на засіданні
кафедри мовної підготовки
24 вересня 2019 року
Протокол № 2
Викладач: Ірина БОГДАНОВА

Харків – 2019

Зміст

1. Загальні положення
2. Структура дисертації
3. Вимоги до структурних елементів
4. Рекомендований перелік стилів оформлення списку наукових публікацій
5. Правила оформлення дисертації

Література:

1. Мацько Л.І. Культура українського фахового мовлення навч. посіб. / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. — К. : ВЦ «Академія», 2007. — С. 62-75
2. Наказ Міністерства освіти і науки України 12.01.2017 № 40 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03 лютого 2017 р. за № 155/30023

I. Загальні положення

Ці Вимоги визначають структуру та правила оформлення дисертації.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук, доктора філософії (кандидата наук) готується державною мовою у вигляді спеціально підготовленої наукової праці на правах рукопису в твердій або м'якій палітурці та в електронній формі. За бажанням здобувача дисертація може бути перекладена англійською мовою або іншою мовою, пов'язаною з предметом дослідження, з поданням перекладу до спеціалізованої вченої ради.

II. Структура дисертації

Дисертація повинна мати такі основні структурні елементи:

титульний аркуш;

анотація;

зміст;

перелік умовних позначень (за необхідності);

основна частина;

список використаних джерел;

додатки.

Кожен з цих елементів, а також розділи основної частини та додатки мають починатися з нової сторінки.

III. Вимоги до структурних елементів

1. Титульний аркуш дисертації оформляється за формою, наведеною у [додатку 1](#) до цих Вимог.

2. Для ознайомлення зі змістом та результатами дисертації подається державною та англійською мовами анотація - узагальнений короткий виклад її основного змісту. В анотації дисертації мають бути стисло представлені основні результати дослідження із зазначенням наукової новизни та наявності практичного значення.

В анотації також вказуються:

прізвище та ініціали здобувача;

назва дисертації;

вид дисертації та науковий ступінь, на який претендує здобувач;

спеціальність (шифр і назва);

найменування вищого навчального закладу або найменування наукової установи, у якому (якій) здійснювалася підготовка;

найменування наукової установи або найменування вищого навчального закладу, у спеціалізованій вченій раді якої (якого) відбудеться захист;

місто, рік.

Зразок анотації наведено у [додатку 2](#) до цих Вимог

Обсяг анотації становить 0,2 - 0,3 авторських аркуша.

Анотація може подаватися також третьою мовою, пов'язаною з предметом дослідження.

3. Наприкінці анотації наводяться ключові слова відповідною мовою. Сукупність ключових слів повинна відповідати основному змісту наукової праці, відображати тематику дослідження і забезпечувати тематичний пошук роботи. Кількість ключових слів становить від п'яти до п'ятнадцяти. Ключові слова подають у називному відмінку, друкують в рядок через кому.

4. Після ключових слів наводиться список публікацій здобувача за темою дисертації. Вказуються наукові праці:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації;

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації;

які додатково відображають наукові результати дисертації.

5. Зміст повинен містити назви всіх структурних елементів, заголовки та підзаголовки (за їх наявності) із зазначенням нумерації та номери їх початкових сторінок.

6. Перелік умовних позначень, символів, одиниць вимірювання, скорочень подається за необхідності у вигляді окремого списку. Додатково їхнє пояснення наводиться у тексті при першому згадуванні. Скорочення, символи, позначення, які повторюються не більше двох разів, до переліку не вносяться.

7. Основна частина дисертації має містити:

вступ;

розділи дисертації;

висновки.

Обсяг основного тексту дисертації вираховується авторськими аркушами.

8. У вступі подається загальна характеристика дисертації, а саме:

обґрунтування вибору теми дослідження (висвітлюється зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями у відповідній галузі знань шляхом критичного аналізу з визначенням сутності наукової проблеми або завдання);

мета і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження;

методи дослідження (перераховуються використані наукові методи дослідження та змістовно відзначається, що саме досліджувалось кожним методом; обґрунтовується вибір методів, що забезпечують достовірність отриманих результатів та висновків);

наукова новизна отриманих результатів (аргументовано, коротко та чітко представляються основні наукові положення, які виносяться на захист, із зазначенням відмінності одержаних результатів від відомих раніше);

особистий внесок здобувача (якщо у дисертації використано ідеї або розробки, що належать співавторам, разом з якими здобувачем опубліковано наукові праці, обов'язково зазначається конкретний особистий внесок здобувача в такі праці або розробки; здобувач має також додати посилання на дисертації співавторів, у яких було використано результати спільних робіт);

апробація матеріалів дисертації (зазначаються назви конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи, місце та дата проведення);

структура та обсяг дисертації (анонсується структура дисертації, зазначається її загальний обсяг).

За наявності у вступі можуть також вказуватися:

зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами - вказується, в рамках яких програм, тематичних планів, наукових тематик і грантів, зокрема галузевих, державних та/або міжнародних, виконувалося дисертаційне дослідження, із зазначенням номерів державної реєстрації науково-дослідних робіт і найменуванням організації, де виконувалася робота;

практичне значення отриманих результатів - надаються відомості про використання результатів досліджень або рекомендації щодо їх практичного використання.

9. У розділах дисертації має бути вичерпно і повно викладено зміст власних досліджень здобувача наукового ступеня, зроблено посилання на всі наукові праці здобувача, наведені в анотації. Список цих праць має також міститися у списку використаних джерел.

У разі використання наукових результатів, ідей, публікацій та інших матеріалів інших авторів у тексті дисертації обов'язково повинні бути посилання на публікації цих авторів. Фрагменти оприлюднених (опублікованих) текстів інших авторів (цитати) можуть включатися до дисертації виключно із посиланням на джерело (крім фрагментів, які не несуть самостійного змістовного навантаження).

Розділи дисертації можуть поділятися на підрозділи (нумерація складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, відокремлених крапкою),

пункти (нумерація - з номера розділу, порядкового номера підрозділу і порядкового номера пункту, відокремлених крапкою), підпункти (нумерація - з номера розділу, порядкового номера підрозділу, порядкового номера пункту і порядкового номера підпункту, відокремлених крапкою). Розділи, підрозділи, пункти і підпункти нумеруються арабськими цифрами.

При нумерації формул і рисунків за наявності посилань на них у тексті дисертації проставляються через крапку номер розділу та номер формули (рисунка). Формула, що нумерується, наводиться посередині нового рядка (нумерація - з правого боку в дужках). Номер та назва рисунка наводяться знизу/з правого боку рисунка.

10. У висновках викладаються найбільш важливі наукові та практичні результати дисертації, вказуються наукові проблеми, для розв'язання яких можуть бути застосовані результати дослідження, а також можливі напрями продовження досліджень за тематикою дисертації.

За наявності практичного значення отриманих результатів надаються відомості про використання результатів досліджень або рекомендації щодо їх використання. У разі якщо результати досліджень впроваджено, відомості подаються із зазначенням найменувань організацій, в яких здійснено впровадження. У цьому випадку додатки можуть містити копії відповідних документів.

11. Список використаних джерел формується здобувачем наукового ступеня за його вибором (опціонально - в кінці кожного розділу основної частини дисертації) одним із таких способів:

- у порядку появи посилань у тексті;
- в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків;
- у хронологічному порядку.

Бібліографічний опис списку використаних джерел у дисертації може оформлятися здобувачем наукового ступеня за його вибором з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила

складання» або одним зі стилів, віднесених до рекомендованого переліку стилів оформлення списку наукових публікацій, наведеного у [додатку 3](#) до цих Вимог.

Бібліографічний опис використаного джерела може обмежуватися обов'язковою інформацією, необхідною для однозначної ідентифікації цього джерела.

12. До додатків може включатися допоміжний матеріал, необхідний для повноти сприйняття дисертації:

проміжні формули і розрахунки;

таблиці допоміжних цифрових даних;

протоколи та акти випробувань, впровадження, розрахунки економічного ефекту, листи підтримки результатів дисертаційної роботи;

інструкції та методики, опис алгоритмів, які не є основними результатами дисертації, описи і тексти комп'ютерних програм вирішення задач за допомогою електронно-обчислювальних засобів, які розроблені у процесі виконання дисертації;

ілюстрації допоміжного характеру;

інші дані та матеріали.

13. Обов'язковим додатком до дисертації є список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації (зазначаються назви конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи, місце та дата проведення, форма участі).

Вказуються наукові праці автора у послідовності, наведеній у [пункті 4](#) розділу III цих Вимог.

Додатки можуть бути надані у вигляді окремої частини (том, книга).

14. Дисертація оформляється відповідно до правил, наведених у [додатку 4](#) до цих Вимог.

АНОТАЦІЯ

Сорокіна Н.В. Формування професійної іншомовної компетентності майбутніх філологів засобами мультимедійних технологій. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» (012 - Дошкільна освіта). - Інститут педагогіки НАПН України, Київ, 2019.

Зміст анотації

Ключові слова

Список публікацій здобувача

РЕКОМЕНДОВАНИЙ ПЕРЕЛІК стилів оформлення списку наукових публікацій

1. MLA (Modern Language Association) style.
2. APA^{-1,2} (American Psychological Association) style.
3. Chicago/Turabianstyle⁻¹.
4. Harvard style⁻¹.
5. ACS (American Chemical Society) style.
6. AIP (American Institute of Physics) style.
7. IEEE (Institute of Electrical and Electronics Engineers) style.
8. Vancouver style⁻¹.
9. OSCOLA.
10. APS (American Physics Society) style.
11. Springer MathPhys Style.

ПРАВИЛА
оформлення дисертації

Обсяг	<p>Обсяг основного тексту дисертації визначається пунктами 10, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567.</p> <p>До загального обсягу дисертації не включаються таблиці та ілюстрації, які повністю займають площу сторінки.</p> <p>Один авторський аркуш дорівнює 40 тис. друкованих знаків, враховуючи цифри, розділові знаки, проміжки між словами, що становить близько 24 сторінок друкованого тексту при оформленні дисертації за допомогою комп'ютерної техніки з використанням текстового редактора Word: шрифт - Times New Roman, розмір шрифту - 14 pt</p>
Інтервал	<p>Дисертацію друкують на одному або на двох (за бажанням) боках аркуша білого паперу формату А4 (210x297 мм) через 1,5 міжрядкового інтервалу</p>
Шрифт	<p>Кегель - мітел (14 типографських пунктів). Допускається підготовка дисертаційної роботи в форматі LaTeX з відповідним стильовим оформленням</p>
Поля	<p>Текст дисертації необхідно друкувати, залишаючи поля таких розмірів: ліве - не менше 20 - 25 мм, праве - не менше 10 мм, верхнє - не менше 20 мм, нижнє - не менше 20 мм</p>

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
КАФЕДРА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Ірина БОГДАНОВА
25 вересня 2019 року

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА
для проведення занять із навчальної дисципліни
«ПРАКТИКУМ З НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ»
за спеціальністю 263 «Цивільна безпека»

з теми 1.5. «Комунікативний кодекс»

Вид заняття: практичне заняття

Обговорено на засіданні
кафедри мовної підготовки
24 вересня 2019 року
Протокол № 2
Викладач: Ірина БОГДАНОВА

Харків – 2019

Зміст

1. Комунікативний процес як форма об'єктивації вербальної комунікації
2. Вербальний (мовний) код
3. Слухання і говоріння в усному спілкуванні
4. Невербальний (позамовний) код

Література:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. — К.: Видавничий центр «Академія», 2004. — 344 с.
2. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови: Підручник. — К.: Вища школа, 2003. — 462 с.

Як важливий чинник впливу на соціальні процеси комунікація є складним явищем. Вербальна комунікація відбувається як цілеспрямований процес створення, передавання та інтерпретації повідомлень засобами мови (мовного коду). Вона втілюється в комунікативний процес, який має складний динамічний характер, є соціолінгвістичним комплексом, континуумом, безперервною взаємодією учасників комунікації.

Комунікативний процес — форма об'єктивації вербальної комунікації, за якої комуніканти вступають у вербальний контакт засобами мовного та позамовних кодів з приводу референта (об'єкта, про який ідеться), продукуючи та інтерпретуючи повідомлення (дискурс) згідно з комунікативними намірами (інтенціями) та з урахуванням контексту, використовуючи певні комунікативні ресурси (стратегії і тактики) для досягнення комунікативних цілей.

Комунікативний процес як складний соціолінгвістичний комплекс утворюють:

- 1) комуніканти;
- 2) вербальний контакт;
- 3) вербальний (мовний) код, організований у формі повідомлення (дискурсу) з урахуванням контексту;

4) комунікативні ресурси (комунікативні стратегії й тактики);

5) невербальні (позамовні) коди.

Комуніканти — особи, які беруть участь у комунікації.

Ф. Бацевич зазначає, що в діалозі є адресант (A1) — мовець і адресат (A2) — слухач; у полілозі — адресант, адресати, учасники.

Адресант, автор, мовець — джерело повідомлення; у міжособистісному спілкуванні — особа, яка ініціює комунікацію, кодує своє повідомлення засобами мови або позамовними засобами і передає адресату (слухачеві, читачеві, аудиторії). Адресат, слухач, читач, інтерпретатор, аудиторія — кінцевий споживач повідомлення; у міжособистісному спілкуванні — особа, яка приймає повідомлення та згідно зі своїми когнітивними стратегіями і консітуативними умовами інтерпретує його.

Комунікант (*homo loquens* — людина, яка говорить) вступає в комунікацію не як глобальна особистість, у якій поєднано всі її складники, а як особистість «пара-метризована» (Н. Арутюнова), що виявляє в комунікативному акті різноманіття своїх ролей (позицій), у зв'язку з якими й має розглядатися її висловлювання. Відтак доцільно вивчати комунікативну особистість як парадигму особистостей (ролей, позицій, рівнів), яким властиві різні комунікативно-мовні підсистеми й відповідні комунікативні та метакомунікативні ресурси, що вступають у взаємодію з такими самими підсистемами партнера-комуніканта залежно від соціальних функцій (умов) спілкування.

Вербальний контакт — фрагмент комунікативного процесу, обмежений початком та кінцем вербальної взаємодії двох або більше комунікантів на перетині осей часу й місця (у певний час, у певному місці), у процесі якого вони організують обмін комунікативними діями, спрямований на досягнення комунікативної мети, який зазвичай відбувається згідно з принципами та правилами комунікативного кодексу певної лінгвокультури.

Найзагальніші принципи вербальної взаємодії, якими керуються мовці, — принцип увічливості, тобто взаємо-прихильності комунікантів (термін Є.

Клюева), та принцип кооперації (Г.-П. Грайс), тобто принцип взаємного оперування інформацією (Є. Ключев). Крім цього, мовці застосовують певні правила обміну репліковими кроками, структурування розмови, алгоритми усунення комунікативних проблем (помилки).

Вербальний (мовний) код — сукупність мовних засобів, які використовують комуніканти для створення та обміну повідомленнями під час вербальної взаємодії (спілкування, комунікації).

Мова як код (система мовних засобів) складається з трьох типів мовних ресурсів: лексикону, граматики та фонології. Лексикон (вокабуляр) — це набір (інвентар) слів та словосполучень, якими послуговуються згідно з правилами граматики певної мови для побудови повідомлення цією мовою. Його поділяють на продуктивний (активний) — слова, які мовець може використовувати у власному мовленні, та рецептивний (пасивний) — слова, які мовець розуміє у мовленні інших комунікантив. Запас слів рецептивного вокабуляру кількісно перевищує обсяг продуктивного лексикону носіїв як рідної, так і іноземної мов. Підрахунки на матеріалі англійської мови свідчать, що рецептивний лексикон мовців із університетською освітою охоплює від 100 до 200 тис. лексичних одиниць (ЛО). Продуктивний лексикон із 3 тис. лексичних одиниць забезпечує успішне неформальне спілкування, однак рецептивний лексикон до 10 тис. лексичних одиниць дає змогу читачеві розуміти лише елементарні тексти.

Грамматика — це набір флексій, службових слів та правил побудови висловлювань (речень), які вживаються при створенні повідомлення. Фонологія — це сукупність звукового оформлення мовлення: інвентар звукових сегментів (фонем), які розрізняють значення слів, морфем та речень (наприклад, англ. It is cold (холодно). — It is gold (золото). — It is told (казано)). Кожна мова має певну кількість фонем (зокрема, у британському варіанті англійської мови їх 44: 24 приголосних та 20 голосних, з яких 12 — монофтонги, 8 — дифтонги); набір просодичних (стосуються висоти, довготи та інтонації), або супрасегментних, засобів: наголосів та конфігурацій голосового тону, що

накладаються на звуковий ланцюг під час продукування мовлення та надають йому певних значень, яких окремо взяті звукові сегменти не вміщують. Наприклад, уживання висхідного голосового тону замість спадного у стверджувальному висловленні Вам нецікаво може перетворити його на запитання Вам нецікаво?

Користування мовним кодом у комунікації вимагає від комунікантів навичок володіння такими видами мовленнєвої діяльності: слухання (аудіювання), говоріння, читання, письмо.

Слухання і говоріння застосовують в усному спілкуванні, читання і письмо — у писемній комунікації. Як зазначає сучасний російський мовознавець В'ячеслав Кашкін, комунікація охоплює 80% усього існування людини, при цьому аудіювання — 45%, говоріння — 30% , читання — 16% , письмо — 9% .

Повідомлення — організована сукупність смислів (знань, інформації), що включає «компонент світу» (те, що мовець пропонує дізнатися) та «компонент мовця» (те, як мовець до цього ставиться) і яка кодується адресантом засобами мовного та позамовного кодів, передається каналом комунікації, розкодовується та інтерпретується адресатом.

Канал комунікації — шлях фізичного передавання повідомлення, засіб, за допомогою якого передаються повідомлення. У людини, як зауважує сучасний український учений Георгій Почепцов, комунікація може відбуватися переважно в межах двох основних каналів — вербального та візуального. Саме в межах цих каналів комунікації у людини розвинулися найдосконаліші апарати продукування та аналізу повідомлень, які доповнені відповідними механізмами запам'ятовування. Собака, наприклад, розрізняє більше 40 тис. запахів, людина не може чітко запам'ятовувати запах і смак.

Вербальний канал будується на лексично виокремлених одиницях, які відповідають реаліям об'єктивного світу. Це створює багато одиниць лексикону, з яких складається нескінченна кількість повідомлень. Візуальний канал не має елементарних одиниць, що робить більш універсальним процес сприйняття інформації, яку передають цим каналом. Він не потребує

попереднього знання списку одиниць для розуміння повідомлення. Завдяки цьому візуальне повідомлення вміщує більшу кількість інформаційних прочитань, унаслідок чого, на думку Г. Почепцова, телебачення — значно багатший канал на повідомлення, оскільки воно може видати й інформацію, яку мовець не мав бажання передавати. Особливо це проявляється під час прямого ефіру.

Повідомлення завжди зорієнтоване на відповідного адресата. У комунікації обов'язково наявний зворотний зв'язок — реакція на повідомлення з боку адресата, що повертається до адресанта. У звичайній комунікації зворотний зв'язок є засобом, який не дає змоги переходити на теми, нецікаві для співрозмовника. Відбір повідомлення, що опирається або на інтереси співрозмовника, або на цензуру (юридичну чи психологічну), — це фільтр. Адресант ніколи не говорить усього, навіть у конкретну одиницю часу можна відправити одне повідомлення. Отже, під час комунікації завжди існує ситуація відбору. Адресат також оцінює повідомлення за допомогою фільтрів, наприклад фільтру недовіри.

Предметно-знаковим носієм повідомлення є дискурс. Ф. Бацевич характеризує його як тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників спілкування; це мова, яка «занурена в життя». Кінцевою реалізацією дискурсу, структурою, в яку він втілюється після свого завершення, вважають текст, або «зупинений дискурс». Елементарною, недискретною (неподільною) одиницею вербальної комунікації (дискурсу) є мовленнєвий акт (МА) — цілеспрямована мовленнєва дія, котра здійснюється згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими в певному мовному колективі, і яка реалізує певну комунікативну інтенцію мовця. Його мовною формою є речення.

Невербальний (позамовний) код — сукупність позамовних засобів (жестів, рухів, голосових ефектів тощо), які комуніканти наділяють символічними функціями і використовують для створення повідомлень та обміну ними.

Засоби невербальних кодів можуть виконувати крім комунікативної (символьної) функції ще й інші, наприклад кашель застосовують як засіб усунення фізіологічної проблеми — прочистити горло, а в комунікативній ситуації він може означати попередження мовцю припинити передавання повідомлення, щоб його не почув інший слухач, окрім адресата.

Засобам позамовних кодів властиві універсальні та національно-специфічні ознаки: один і той самий засіб у різних лінгвокультурах може виконувати різні, іноді протилежні функції, наприклад кивання головою, що в багатьох лінгвокультурах означає згоду («Так»), мовці деяких мовних спільнот, зокрема болгарської, використовують для вираження незгоди («Ні»). Усмішка (сміх) в англійських культурах зазвичай символізує задоволення мовця, однак в окремих азійських культурах цей невербальний засіб застосовують для маскування збентеження, нерішучості комуніканта. Незнання національно-специфічних смислів невербальних засобів може стати причиною комунікативного бар'єра в ситуаціях міжкультурного (міжмовного) спілкування.

Комунікативні ресурси (КР) — сукупність мовленнєвих та немовленнєвих дій комунікантів у межах вербального контакту, які спрямовані на досягнення комунікативної мети (стратегічного результату) певного комунікативного акту.

До них зараховують комунікативні стратегії та комунікативні тактики. КР пов'язані з комунікативною поведінкою мовців.

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
КАФЕДРА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Ірина БОГДАНОВА
25 вересня 2019 року

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА
для проведення занять із навчальної дисципліни
«ПРАКТИКУМ З НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ»

за спеціальністю 263 «Цивільна безпека»

з теми 1.6. **«Поняття пресупозиції як запоруки успішної комунікації науковців»**

Вид заняття: практичне заняття

Обговорено на засіданні
кафедри мовної підготовки
24 вересня 2019 року
Протокол № 2
Викладач: Ірина БОГДАНОВА

Зміст

1. Пресупозиція як поняття сучасної логіки і мовознавства.
2. Лінгвістична пресупозиція

Література:

1. Арутюнова Н. П. Предложение и его смысл. М.: Наука, 1976, 383с.
2. Богуславский И. М. О соотношении семантических и синтаксических свойств некоторых ограничительных частиц в русском языке: Автореф. канд. дис. М.: 1979. 19с.
3. Бурлакова В. В. Синтаксические структуры современного английского языка. М. Просвещение: 1984, 12с.

Пресупозиція (від лат. *prae* «попереду» і лат. *suppositio* → *suppono* «підставляю», тобто «припущення» ≈ «попереднє припущення») — засадниче поняття сучасної логіки і мовознавства, яке означає базове ствердження, незаперечне знання (аксіому), на основі якої будуються усі подальші твердження, висловлювання, судження, умовиводи тощо.

Пресупозиція лінгвістична

Пресупозиція зазвичай стосується розповіді. Компоненти прагматичної ситуації розповіді знаходяться у відношенні взаємообумовленості і в цілому являють собою певний прагматичний комплекс, невід'ємною частиною якого є пресупозиція.

Пресупозиція розповіді є або чітке знання, або припущення мовця про те, що адресат розповіді належить до його мікросвіту, і таким чином здатний домислити або припустити неказанне, але таке, що мислиться у розповіді.

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
КАФЕДРА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Ірина БОГДАНОВА
25 вересня 2019 року

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА
для проведення занять із навчальної дисципліни
«ПРАКТИКУМ З НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ»
за спеціальністю 263 «Цивільна безпека»

з теми 1.7. «Експліцитна й імпліцитна інформація в науковій комунікації.
Текст і дискурс»

Вид заняття: практичне заняття

Обговорено на засіданні
кафедри мовної підготовки
24 вересня 2019 року
Протокол № 2
Викладач: Ірина БОГДАНОВА

Зміст

1. Експліцитна й імпліцитна інформація
2. Дискурс
3. Текст

Література:

1. Нагорна Л. Дискурс-аналіз // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2011. — с.218
2. Радзівська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту: Текст – соціум – культура – мовна особистість. — К.: Інформ.-аналіт. агентство, 2010. — 488 с.

У комунікації інформація може передаватись двома способами: явно (відкрито) або приховано (замасковано). Відповідно смисл повідомлень може бути експліцитним або імпліцитним.

ЕКСПЛІЦИТНИЙ (лат.— явний, виражений) смисл (інформація) — явний, виражений смисл, який сприймається комунікантами із значень мовних одиниць.

Імпліцитний(лат.— неявний) смисл (інформація) — неявний, прихований смисл, який виводиться слухачем (читачем) із значень мовних одиниць під впливом конкретної ситуації та контексту спілкування.

Для прикладу розглянемо діалог:

А.: Підемо увечері в кіно.

Б.: Я повинен готуватись до іспитів.

Безпосереднім змістом репліки Б. є повідомлення про необхідність готуватися до іспитів. Однак у межах цього діалогу вона позначає також і відмову піти в кіно. В експліцитному вигляді ця відмова не висловлена, а тому її можна вважати імпліцитним змістом (смыслом)

репліки Б.

Питання природи й механізмів виявлення імпліцитного смислу вивчається багатьма фахівцями. Деякі дослідники визначають його як зміст (смысл) не виражений, але впізнаваний. Такий підхід є неточним: якщо якийсь зміст (смысл) у тексті нічим не виражений, то він у цьому разі просто відсутній. Тому **імпліцитний зміст (смысл)** — це зміст виражений, але виражений особливим чином.

Імпліцитний смысл 'Я не піду в кіно' з наведеного діалогу тісно пов'язаний із безпосереднім смыслом репліки Б. «Я повинен готуватись до іспитів»: він виводиться із цього смислу під впливом розуміння адресатом того, що серйозна підготовка до іспитів несумісна з відвідуванням кінотеатру.

У виведенні імпліцитного змісту важливу роль відіграють контекст і ситуація спілкування. Виходячи з цього, можна стверджувати, що імпліцитний зміст (смысл) — це така інформація, яка, не маючи безпосереднього вираження, виводиться з експліцитного змісту (смыслу) мовних одиниць внаслідок їхньої взаємодії зі знаннями отримувача (адресата — читача, слухача) тексту, зокрема з інформацією, яка береться з контексту та ситуації спілкування.

Типи імпліцитної інформації в дискурсі і тексті. Спостереження свідчать, що імпліцитна інформація може перебувати в різних співвідношеннях з комунікативними намірами адресанта (автора тексту), тобто тим змістом, який він хоче передати. З огляду на це розрізняють три різновиди імпліцитного змісту: текстовий, підтекстовий і притекстовий.

Текстовий імпліцитний зміст — інформація, яка відповідає явним комунікативним намірам адресанта.

Комунікативні наміри адресанта залежать від контексту й ситуації, у межах яких висловлений зміст. Тобто текстовий імпліцитний зміст можна також визначити як імпліцитну інформацію, продуковану в таких контекстно-ситуативних умовах, які змушують адресата сприйняти його.

Прикладом текстового імпліцитного змісту може слугувати 'Я не піду в кіно', виражений реплікою «Я повинен готуватись до іспитів» в аналізованому

діалозі. І справді, без цього смислу репліка Б. не буде пов'язаною з попередньою реплікою діалогу.

Підтекстовий імпліцитний зміст — інформація, передавання якої входить у приховані комунікативні наміри відправника тексту (адресанта, мовця, автора).

Підтекстова інформація передається в таких контекстно-ситуативних умовах, які не вимагають обов'язкового її сприйняття, однак свідчать про те, що передавання цього змісту було заплановане відправником.

Наприклад, без попередньої розмови (тобто без передтексту) співрозмовник каже своєму співрозмовнику: «Учора весь вечір розмовляв по телефону з Гаррі Каспаровим». Кожне висловлювання має мету. Метою цього висловлювання можна вважати бажання мовця передати підтекстову інформацію (смысл) 'Я добре знайомий із відомим шахістом'.

Притекстовий імпліцитний зміст — інформація, яка може бути виведена з тексту, хоча її передавання і не входило в комунікативні наміри адресанта.

Цей зміст передається в таких контекстно-ситуативних умовах, які не тільки не передбачають його обов'язкового сприйняття, а й не означають, що таке сприйняття входило в комунікативні наміри відправника. Наприклад, діалог: «А.: Учора весь вечір розмовляв по телефону з Гаррі Каспаровим. Б.: Як, хіба тобі уже встановили телефон?» Сприймавши репліку співбесідника, учасник Б. діалогу «виснував» із неї зміст 'У мовця є телефон'. Репліка А. справді дає підстави для такого висновку, однак навряд чи саме ця інформація входила в комунікативні наміри мовця.

Отже, з погляду комунікативної лінгвістики найзагальнішою категорією організації мовного коду в спілкуванні визнається дискурс — динамічне явище, сам процес спілкування, що після свого завершення перетворюється на текст. Тексту притаманна не комунікативна, а структурна Організація. Дискурс і текст — носії інформації, яка у мовознавстві пов'язується із значенням і смыслом, що може бути експліцитним та імпліцитним.

Дискурс (фр. discours — промова, виступ, слова, розмова (на тему)) — у широкому сенсі складна єдність мовної практики і надмовних факторів

(значима поведінка, що маніфестується в доступних почуттєвому сприйняттю формах), необхідних для розуміння тексту, єдність, що дає уявлення про учасників спілкування, їхні установки й цілі, умови вироблення і сприйняття повідомлення.

Традиційно дискурс мав значення упорядкованого письмового, але найчастіше мовного, повідомлення окремого суб'єкта. В останні десятиліття термін отримав значне поширення в гуманітаристиці і набув нових відтінків значення. Часте ототожнення тексту і дискурсу зв'язане, по-перше, з відсутністю в деяких європейських мовах терміну, еквівалентного французькому та англійському *discours(e)*, а по-друге, з тим, що раніше в обсяг поняття дискурс включали лише мовну практику. В міру становлення дискурсного аналізу як спеціальної області досліджень з'ясувалося, що значення дискурсу не обмежується письмовим і усним мовленням, а позначає, крім того, і позамовні семіотичні процеси. Акцент в інтерпретації дискурсу ставлять на його інтеракціональній природі[1]. Дискурс — це, насамперед, мова, занурена в життя, у соціальний контекст (з цієї причини поняття дискурсу рідко вживають стосовно древніх текстів).

Дискурс не є ізольованою текстовою або діалогічною структурою, тому що набагато більше значення в його рамках здобуває паралінгвістичний супровід мови, що виконує ряд функцій (ритмічну, референтну, семантичну, емоційно-оціночну та інші). Дискурс — це «істотна складова соціокультурної взаємодії» (Ван Дейк). Філософського звучання термін набув завдяки роботам Мішеля Фуко. «Дискурсія» розуміється ним як складна сукупність елементів мовної практики, що бере участь у формуванні уявлень про той об'єкт, що вони припускають. В «археологічних» і «генеалогічних» пошуках Фуко «дискурсія» виявляється своєрідним інструментом пізнання, репрезентуючим досить нетрадиційний підхід до аналізу культури. Фуко цікавить не денотативне значення вислову, а, навпаки, вичитування в дискурсі тих значень, що мають на увазі, але залишаються невисловленими, невираженими, сховавшись за фасадом «уже сказаного». У зв'язку з цим виникає проблема аналізу

«дискурсивної події» у контексті позамовних умов виникнення дискурсії — економічних, політичних та інших, що сприяли, хоча і не гарантували його появу. Простір «дискурсивної практики» зумовлений можливістю сполучати в мові різночасні події, що вислизують з-під влади культурної ідентифікації, відтворюючи динаміку реального. У дискурсії Фуко виявляє специфічну владу вимовляння, наділену силою щось стверджувати. Говорити — значить мати владу говорити. У цьому відношенні, дискурс подібний всьому іншому у суспільстві — це такий самий об'єкт боротьби за владу. Багато в чому завдяки роботам Фуко, Альтюссера, Дерріди, Лакана французька школа дискурсного аналізу відрізняється більшою філософською спрямованістю, увагою до ідеологічних, історичних, психоаналітичних аспектів дискурсу.

Аналіз дискурсу є міждисциплінарною областю знання; теорія дискурсу розвивається в лінгвістиці тексту, психолінгвістиці, семіотиці, риторичі.

Як зазначає Володимир Ковчак, "у рамках конструктивістської традиції дискурс може розумітися як усі висловлювання і тексти, що мають сенс і певний ефект впливу на світ; чи як ланцюг висловлювань, які регулюються певним чином, мають зв'язність і деяку силу впливу; і як правила і структури, які визначають появу певних висловлювань і текстів. Дискурс є тим, що виражає себе у актуалізованих мовних стратегіях. У дискурсі знаходить втілення сфера суспільної взаємодії (інтерації), опосередкована засобами мови і тому завданням соціальної філософії у дослідженні дискурсу є вивчення комунікативної взаємодії (інтерації) суб'єктів суспільної дії"

Текст (від лат. *textus* — тканина, з'єднання) — загалом зв'язана і повністю послідовна сукупність знаків. Наука, що вивчає тексти називається герменевтикою.

Мовлення як вид людської діяльності завжди зорієнтоване на виконання певного комунікативного завдання. Висловлюючи думки і почуття, людина ставить конкретну мету — щось повідомити, про щось переконати тощо. Існує багато визначень тексту. Наведемо окремі з них.

«Текст — це витвір мовленнєвого процесу, що відзначається завершеністю, об'єктивований у вигляді письмового документа, літературно опрацьований відповідно до типу документа, витвір, який складається із заголовка і ряду особливих одиниць (надфразових єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, і має певну цілеспрямованість і прагматичну визначеність»[1] (І. Р. Гальперін)(рос.).

«Текст — певна, з функціонально-сислового погляду упорядкована, група речень або їх аналогів, які являють собою, завдяки семантичним і функціональним взаємовідношенням елементів, завершену смисловою єдністю»[джерело?] (В. В. Одинцов).

Найістотнішими текстовими ознаками є (А. П. Загнітко):

цілісність;

зв'язність;

структурна організованість;

завершеність.

Текст — середній елемент схеми комунікації, яку можна уявити у вигляді триелементної структури: автор (адресант) → текст → читач (адресат). Як серединний (проміжний) елемент комунікативного акту текст виявляє свою специфіку у кодуванні і декодуванні. Щодо мовця (адресанта) текст є кодованою величиною, оскільки мовець кодує певну інформацію. Для сприйняття вміщеної у тексті інформації читач повинен її декодувати (А. П. Загнітко).

Текст породжується мовцем, тим, хто пише, відповідно до його задуму, з потребою найкращого передавання змісту. Текст редагується на етапі внутрішньої, мислинневої підготовки, а в письмовому варіанті — також в процесі саморедагування, відповідно до стилістичних норм мови, комунікативної доцільності в кожній окремій ситуації.

У сучасному мовознавстві виділилися два підходи у лінгвістичних дослідженнях текстів:

функціональна типологія (соціальні функції й мета використання текстів) і

структурна типологія (внутрішня організація текстів) (М. Р. Львов)[джерело?].

Перший напрям значно відтворює традиційну для риторики класифікацію, що зближує типи мовлення (тексту) з жанрами: це розповідь, опис, роздум. Інший, структурний, підхід («лінгвістика тексту») пов'язаний з виявленням, вивченням і моделюванням внутрішньотекстових зв'язків, причому вводиться поняття «компонента тексту» (абзацу, надфразної єдності, складного синтаксичного цілого тощо).

Основні категорії тексту

Текст, особливо художній, на думку А. П. Загнітка, складний і багатоплановий, оскільки завданням його інтерпретації є вияв максимуму закладених у ньому думок і почуттів художника (автора). І тому тут доречно буде подати основні текстові категорії та розтлумачити їх.

Цілісність тексту пізнається через його взаємозв'язані категорії — категорію членованості і категорію зв'язності. Кожен компонент тексту характеризується відносною смисловою завершеністю.

Формальну зв'язність тексту називають когезією (В.Дреслер), зовнішньою злитістю (К.Кожевнікова); змістову зв'язність — когерентністю (В.Дреслер), внутрішньою злитістю (К.Кожевнікова), інтегративністю (І. Р. Гальперін) .

Нерозривна єдність доцентрових і відцентрових сил у тексті виявляється у перспекції і ретроспекції (А. П. Загнітко). Ретроспекція насичена такими компонентами, як тематичні слова (пам'ять, спогад), граматичний час — теперішній історичний, прислівники місця і часу («тоді», «там», «колись» тощо).

Художній текст не існує без сформульованої ідеї твору (концепта), який є визначальною його категорією. Ще одна категорія — модальність тексту — є обов'язковою у художньому творі. Поза нею текст як комунікативний елемент — не існує. «Модальність тексту починається ще до його створення: з першого акту авторського вибору — теми і проблеми твору» (А. П. Загнітко).

Якщо розглядати текст як структуровану одиницю, необхідно зазначити про наявність текстових парадигм:

жанрова (жанр визначає структурні особливості твору);

функціонально-стильова (об'єднує тексти за функціональним спрямуванням);

індивідуально-авторська (об'єднує всі твори одного автора).

Інформативність тексту — здатність тексту бути носієм завершеного повідомлення, передавати інформацію. Інформативність як важлива властивість тексту характеризує кількість інформації, що міститься в ньому, її важливість і новизну.

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
КАФЕДРА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Ірина БОГДАНОВА
25 вересня 2019 року

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА
для проведення занять із навчальної дисципліни
«ПРАКТИКУМ З НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ»

за спеціальністю 263 «Цивільна безпека»

з теми 1.9. **«Новітні способи наукової комунікації. Формування єдиної наукової картини світу»**

Вид заняття: практичне заняття

Обговорено на засіданні
кафедри мовної підготовки
24 вересня 2019 року
Протокол № 2
Викладач: Ірина БОГДАНОВА

Зміст

1. Наукова картина світу
2. Історичні типи

Література:

1. Наукова картина світу - Візуальний словник
2. Стьопін В. С., Кузнецова Л.Ф . Наукова картина світу в культурі техногенної цивілізації. — М., 1994 .- 274 с]
3. Архіпкін В.Г., Тимофєєв В.П. Природничо-наукова картина світу

Наукова картина світу (одне з основоположних понять в природознавстві) — особлива форма систематизації знань, якісне узагальнення і світоглядний синтез різних наукових теорій. Будучи цілісною системою уявлень про загальні властивості і закономірності об'єктивного світу, наукова картина світу існує як складна структура, що включає в себе як складові частини загальнонаукову картину світу і картини світу окремих наук (фізична картина світу, біологічна картина світу, геологічна картина світу). Картини світу окремих наук, у свою чергу, включають в себе відповідні численні концепції — певні способи розуміння і трактування будь-яких предметів, явищ і процесів об'єктивного світу, що існують у кожній окремій науці.[1]

Наукова картина світу — система уявлень людей про властивості і закономірності дійсності (реально існуючого світу), побудована в результаті узагальнення та синтезу наукових понять і принципів. Використовує наукову мову для позначення об'єктів і явищ матерії.

У процесі пізнання навколишнього світу результати такого відображаються і закріплюються в свідомості людини у вигляді знань, умінь, навичок, типів поведінки і спілкування. Сукупність результатів пізнавальної діяльності людини утворює певну модель (картину світу). У історії людства було створено й існувало досить велика кількість самих різноманітних картин світу, кожна з яких відрізнялася своїм баченням світу і специфічним його поясненням. Однак прогрес уявлень про навколишній світ досягається переважно завдяки

науковому пошуку. У наукову картину світу не входять часткові знання про різні властивості конкретних явищ, про деталі самого пізнавального процесу . Наукова картина світу не є сукупністю всіх знань людини про об'єктивний світ, вона являє собою цілісну систему уявлень про загальні властивості, сферах, рівнях і закономірності реальної дійсності.

Історичні типи

	Аристотелева	Ньютонівська наукова революція	Ейнштейнівська революція
Період	VI-IV століття до нашої ери.	XVI-XVIII століття.	Рубіж XIX-XX століть.
Відкриття	Створення формальної логіки (вчення про доведення, головний інструмент виведення і систематизації знання, розробив категоріально-понятійний апарат), твердження своєрідного канону організації наукового дослідження (історія питання, постановка проблеми, аргументи за і проти, обґрунтування рішення), диференціація самого знання (відділення науки про природу від математики і метафізики).	I. Ньютон підвів підсумок дослідженням Н. Коперника, Г. Галілея, I. Кеплера, Р. Декарта та сформулював базові принципи нової наукової картини світу в загальному вигляді.	Відкрита складна структура атома, явище радіоактивності, дискретність характеру електромагнітного випромінювання.
Результат	Виникнення самої науки, відділення науки від інших форм пізнання і освоєння світу, створення певних норм і зразків наукового знання.	Поява механістичної наукової картини світу на базі експериментально-математичного природознавства.	Була підірвана найважливіша передумова механістичної картини світу - переконаність в тому, що за допомогою простих сил, що діють між незмінними об'єктами, можна пояснити всі явища природи.

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
КАФЕДРА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Ірина БОГДАНОВА
25 вересня 2019 року

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА
для проведення занять із навчальної дисципліни
«ПРАКТИКУМ З НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ»
за спеціальністю 263 «Цивільна безпека»

з теми 1.10. «Основні способи передавання слова як лексичної одиниці»

Вид заняття: практичне заняття

Обговорено на засіданні
кафедри мовної підготовки
24 вересня 2019 року
Протокол № 2
Викладач: Ірина БОГДАНОВА

Зміст

1. Необхідність лексичних трансформацій у процесі перекладу.
2. Типи лексичних трансформацій:

Література:

1. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007.
2. Коптілов В. Теорія і практика перекладу. – К.: Юніверс, 2003.

Переклад є зіставленням двох мовних систем на всіх рівнях. Лінгвістичний рівень перекладу є найнижчим в ієрархії перекладацьких завдань, тим не менше, він вкрай необхідний для повноцінної передачі змісту тексту оригіналу. Зрозуміло, що перекладачу знадобиться передати не тільки суму смислів, закодованих у реченнях, але й інформацію, що відноситься до культури, традицій, смаків нації, що потребує виходу за суто лінгвістичну мовну систему (вищий рівень перекладу) і називається екстралінгвістичною інформацією, або фоновими знаннями. Але починається переклад з суто лінгвістичного рівня.

Як відомо, лексико-семантичні системи мов, що контактують при перекладі, суттєво відрізняються за обсягом, мотивацією вживання певних слів та картинами світу, що формують синтагматичні та парадигматичні відносини слів між собою. В процесі перекладу часто стає неможливим використати буквальний словарний відповідник, і перекладач вдається до перетворення внутрішньої форми слова чи словосполучення або ж його повної заміни, тобто до перекладацької трансформації. При лексичних перекладацьких трансформаціях робиться заміна окремих лексичних одиниць мови-джерела такими лексичними одиницями мови перекладу, які не є їх словарними еквівалентами, але саме вони забезпечують адекватне розуміння перекладу.

Лексичні перекладацькі трансформації необхідні, тому що обсяг значень лексичних одиниць мови-джерела і мови-перекладу рідко співпадає у всьому об'ємі значень. Так, російське слово „час” співпадає з українським у значеннях виміру великих часових відрізків: час Пушкіна, літній / вільний час, тощо, але

не співпадає з позначенням відрізка часу у 60 хвилин. В цьому випадку треба вжити слово „година”. Англійське слово „flat” співпадає з українським значенням „квартира”, але зовсім не має відповідника для такого свого значення, як „нависаюча над чимось частина будь якого предмету”. Вміння замінити слово синонімічним елементом важливе як у мові, на яку перекладається, так і в рідній мові.

За визначенням А.В.Федорова існують три найбільш характерних причини лексичних трансформацій:

В мові перекладу немає словарного відповідника тому чи іншому слову оригіналу – взагалі чи в данному його значенні. Наприклад: у деяких африканських мовах відсутні слова, які позначають назви пір року. Замість цього вживають вислів: „Час, коли тепло” і „Час, коли холодно”. Тому перекласти слово „весна” на ці мови є просто неможливим. В мові папуасів племені асмаат є слово з таким значенням: „пливучи на каное, пристати до берега, щоб лягти на ньому спати”. У мові ескімосів є 15 назв моржів: „морж, сплячий з головою під водою”, „морж, сплячий у воді, у якого видно тільки ніс”, „морж, плаваючий з місця на місце”, „морж, який от-от має уплисти”, „морж, пливучий без визначеного напрямку”, „морж, пливучий на північ” (а також в напрямку всіх інших частин світу), і так далі. Англійське дієслово „fetch” потребує аж два українських дієслова для перекладу „піти і принести”.

Відсутність слова у мові називається лакуною. Вияв і фіксація лакун є важливою справою для Теорії перекладу, тому що важко уявити, що в мові перекладу відсутнє слово, яке існує в рідній мові, і що шукати його в словнику – марна справа.

Співпадання є неповним, лише частково покриваючи значення слова мови-джерела. Так, при перекладі українського слова „палець” на англійську треба бути впевненим, про яку частину тіла йдеться, тому що „палець руки” буде перекладатися – „finger”, а „палець ноги” – „toe”. Знайоме сьогодні багатьом англійське слово „weekend” також не має повного відповідника в українській мові, бо воно в оригінальному значенні має на увазі „вечір п’ятниці, суботу і

неділю разом”, а в нас є тільки поняття „вихідні”, до яких п’ятниця не входить. Вирази „перейти міст” і „переїхати міст” в англійській мові будуть перекладатися "cross the bridge”, а отже не дають уяви про засіб пересування через міст.

Різними значеннями багатозначного слова оригіналу відповідають різні слова у мові перекладу, в тій чи іншій мірі передаючи ці значення. Наприклад: маючи на меті перекласти слово „вал (фортеці)”, перекладач зіткнеться з варіантами перекладу: bank, rampart, shaft, breaker, і тільки вивчивши різницю у значеннях цих слів, він відбере слово „rampart”.

Типи лексичних трансформацій

У своїй роботі „Теорія перекладу” В.Н.Комісаров виділяє такі типи лексичних трансформацій, що застосовуються у процесі перекладу:

Транскрибування і транслітерація;

Калькування;

Лексико-семантичні заміни: генералізація, конкретизація, модуляція, експлікація, адаптація, компенсація, ампліфікація.

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
КАФЕДРА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Ірина БОГДАНОВА
25 вересня 2019 року

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА
для проведення занять із навчальної дисципліни
«ПРАКТИКУМ З НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ»
за спеціальністю 263 «Цивільна безпека»

з теми 1.11. **«Безеквівалентна лексика й псевдоеквіваленти»**

Вид заняття: практичне заняття

Обговорено на засіданні
кафедри мовної підготовки
24 вересня 2019 року
Протокол № 2
Викладач: Ірина БОГДАНОВА

Зміст

1. Безеквівалентна лексика

Література:

1. Коптілов В. Теорія і практика перекладу. – К.: Юніверс, 2003.
2. Основи перекладознавства. – Чернівці: Рута, 2008. – Укладачі: Нямцу А.Є., Дащенко О.І., Гураль М.І., Сорвілова Т.В., Гермаківська Т.В., Тарангул І.Л.

Безеквівалентна лексика - це слова або словосполучення, які позначають предмети, явища, процеси, але на даному етапі розвитку мови не мають еквівалентів перекладу.

Еквівалент - це постійна лексична відповідність, яка точно збігається із значенням слова. У сучасній мовознавчій науці термін “безеквівалентна лексика” (далі БЛ) порівняно новий, і в його витлумаченні немає одностайності, а інколи й конкретності, що не сприяє визначенню БЛ як категорії лінгвістики. БЛ відображає національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні, називає такі поняття та явища у сфері певної культури, які не властиві іншим. БЛ наявна в кожній мові.

Критерії та методи визначення

Критеріями виокремлення такої лексики можуть бути:

Семантичний (за яким враховується значення слів);

Граматичний (показовий насамперед щодо одиниць, які мають певні формальні показники);

Функціонально-стилістичний (БЛ може виконувати в тексті функції створення національного колориту, інтимізації тощо, у композиції поетичного тексту БЛ стає своєрідною смисловою домінантою (сильною позицією), впливає на зміст усього твору);

БЛ можна визначати за допомогою таких прийомів:

Переклад (безеквівалентна як національно маркована лексика належить до групи, що не має відповідників у інших мовах);

Експеримент (наприклад, під час проведення психолінгвістичного експерименту до поля слів-реакцій на певне слово-стимул потрапляють одиниці, що мають національно-культурні елементи значень).

Лакуни

При зіставленні лексики декількох мов можна виявити прогалини, білі плями в семантиці однієї з мов. Ці прогалини називаються лексичними лакунами і з'являються в результаті відсутності еквівалента у вигляді слова слову іншої мови. Тільки з допомогою порівняння, за допомогою контрастивного дослідження можна виявити лакуни. Всі лакуни можна компенсувати вільними і тимчасовими словосполученнями. Лакуни поділяються на наступні категорії:

культурологічні

текстові

лакуни фонових знань

поведінкові

кінетичні

мовні

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
КАФЕДРА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Ірина БОГДАНОВА
25 вересня 2019 року

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА

для проведення занять із навчальної дисципліни

«ПРАКТИКУМ З НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ»

за спеціальністю 263 «Цивільна безпека»

з теми 1.12. «Калька» та власне українські відповідники»

Вид заняття: практичне заняття

Обговорено на засіданні
кафедри мовної підготовки
24 вересня 2019 року
Протокол № 2
Викладач: Ірина БОГДАНОВА

Зміст

1. Власне українська лексика
2. Калькування
3. Питання національної чи інтернаціональної основи термінології

Література:

1. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови: Підручник. — К.: Вища школа, 2003. — 462 с.
2. Основи українсько-російського перекладу. Практикум. – Чернівці: Рута, 2008. – Укладачі: Нямцу А.Є., Дащенко О.І., Гураль М.І., Сорвілова Т.В.

Власне українська лексика - це слова, які виникли на українському мовному ґрунті в період формування і розвитку української мови і виражають її специфіку. Це кількісно найбагатший та найбільш різноманітний пласт корінної лексики, який утворюють загальноживані слова різних тематичних груп, назви страв і напоїв, одягу та взуття, рослин, явищ природи, абстрактна лексика, напр.: вареник, галушка, борщ, горілка, паляниця, млинець, юшка, узвар; штани, спідниця, черевик, чобіт, кожух, сорочка, хустка, стрічка; соняшник, суніця, шовковиця; гай, хурделиця; мрія, надія, поступ, а також назви із суспільно-політичної, адміністративної, технічної, наукової, педагогічної сфер, напр.: власність, громада, громадянин, галузь, держава, працівник, урядовець, підприємство, промисловість, кисень, питома вага, підручник, іспит, освіта.

Крім корінних слів, у лексичному складі української мови певне місце займають запозичення з інших мов (близько 10% усього її словникового складу). Цікавим є процес засвоєння слів з інших мов. Відбувається він, як правило, внаслідок культурних, економічних, політичних контактів з іншими народами. Безперечно, запозичені з інших мов слова відповідним чином пристосовуються до фонетичних, граматичних законів української мови, тобто відбувається їх фонетичне, ірафічне, лексичне, граматичне освоєння (адаптація). Тому не завжди легко встановити різницю між корінним та

запозиченим словом, особливо давніми запозиченнями чи запозиченнями з інших слов'янських мов, напр.: влада, власний, ганьба, гасло, праця, чекати (з чеської), місто, хвороба, кишень (з польської), посланник, чиновник (з російської), бадьорий, дьоготь (з білоруської), левада, огірок, м'ята (з грецької), бульба, коляда (з латинської), козак, шаровари, табун, отара, гарбуз (з тюркських мов).

Більшість запозичених слів зберігають характерні фонетичні, словотвірні, морфологічні ознаки. Наприклад, для запозичень із грецької мови характерні голосні [a], [e] на початку слова: афера, ера, епос; звукосполучення пс, кс у середині слова: лексика, псевдонім; суфікси -ад(а), -ид(а), -ід(а): олімпіада, панахида, піраміда та ін.

Своєрідним різновидом запозичень в українській мові є кальки. Калька - це слово або вислів, скопійовані засобами української мови з іншої мови, тобто значуща частина оригіналу буквально перекладена і займає в перекладі таке ж місце, як і в оригіналі. Наприклад, українське слово прмова постало з німецького Ursprache, а слова відмінник, співробітник виникли під впливом російських отличник, сотруд-ник. Розрізняють кальки лексичні, семантичні, фразеологічні.

Калькування є одним із шляхів збагачення словникового складу мови. Однак у багатьох випадках воно стає причиною порушень мовної норми на лексичному рівні. Наприклад, поширене в українській мові неправильне вживання слів роздивляти, губити у словосполученнях роздивляти закон в першому читанні, губити впевненість замість слів розглядати, втрачати виникло в результаті калькування російських висловів рассматривать закон в первом чтении, терять уверенность. Невиправданим є використання таких кальок з російської мови, як добрий чоловік, рахувати своїм обов'язком, дана проблема, біля тисячі сторінок, не дивлячись ні на що, директор знаходиться у відпустці. Треба прагнути до використання українських слів і конструкцій, зокрема у цьому випадку добра людина, вважати своїм обов'язком, ця проблема, близько тисячі сторінок, незважаючи ні на що, директор перебуває у відпустці.

Питання про використання слів іншомовного походження в українській діловій мові є складним і вирішується неоднозначно. Вживання необхідних запозичених слів не вважають негативним явищем, але надмірне, неправильне їх застосування однозначно оцінюють негативно. Звичайно, безоглядний мовний пуризм, який веде до збіднення лексичного складу, обмеження виражальних засобів мови, не завжди бажаний. Цікаві щодо цього міркування академіка А. Кримського: "... не варто сперечатися про те, звідки взяли слово, а намагання усунути такі іншомовні слова, які вже міцно ввійшли до української літературної мови, є просто зайвим, бо тут нашої філологічної заборони ніхто не послухав.

Добір, вживання слів іншомовного походження часто диктують обставини, умови та стиль спілкування. Недоречно вжиті слова не лише з мов віддалених, але й близькосторідних засмічують літературне мовлення. Однаково неприємно чути вислови "прийняти міри" чи "є пропозиція припинити дебати, бо нас лімітує час". Різниця полягає в тому, що перше із них є суржиковим, а інше пересичене "заморянами".

Які саме слова іншомовного походження є необхідними в мові? Насамперед ті, які не можна точно перекласти рідною мовою. Здебільшого це загальноприйняті науково-технічні терміни. Серед запозичених слів-термінів виділяють пласт інтернаціоналізмів - міжнародних слів, які вживають з тим самим значенням не менше, ніж у трьох неспоріднених мовах, і які мають греко-латинську основу. Терміни-інтернаціоналізми залишаються єдиними назвами, як правило, тоді, коли були запозичені разом із поняттям, напр.: конус, перпендикуляр, бланк, штраф, аванс.

Питання національної чи інтернаціональної основи термінології завжди було дискусійним. Механічне запозичення термінів без врахування особливостей мови-реципієнта призводить до збіднення, ослаблення виражального потенціалу мови, забуваються її власні засоби, які найповніше відповідають внутрішній природі мови. "Свої не гірші, за заморян", - стверджує С. Караванський. "Страшидлом" називає він слова паблік рилейшнз, а також

скорочення від нього піар. Англійській ідіомі public relations автор протиставляє український відповідник зв'язки з громадськістю, а скорочення піар пропонує передавати аббревіатурою О.Г.Д. (обробка громадської думки), оскільки вважає, що саме на агітаційно-пропагандистській частині поняття наголошують американці. Знання буквального значення слів іншомовного походження допомагає пояснити зміст інших "страшидл". Утворені за словотвірними моделями української мови, деякі похідні співвідносяться з власними твірними. Наприклад, слово накапати, донести на когось", вживання якого обмежується розмовним стилем через його несхвальне забарвлення, запозичене з німецької мови karren, сарогеп і буквально означає "зраджувати, виказувати, доносити", і не має формально-семантичного зв'язку з дієсловом капати; так само дієслово лобіювати "впливати на членів парламенту при прийнятті законів" пов'язане не з українським словом лоб, а з англійським lobby "кулуари, коридор".

У новий час кількість запозичень з інших мов збільшується. Про це свідчить словник-довідник Д. Мазурик "Нове в українській лексиці"¹. Укладений за матеріалами української преси і частково зарубіжних періодичних україномовних видань 1991-2001 рр., словник відображає динаміку процесів, що відбуваються в сучасній українській мові, зокрема щодо запозичень. Уперше засвідчені серед неологізмів-запозичень слова акредитувати, антиглобаліст, антидемпінг, ваучер, вебсайт та ін.

При використанні запозиченої лексики варто керуватися такими правилами:

1. Не вживати слів, які мають українські відповідники (не в термінологічному значенні), напр.:

аргумент - підстава, мотив, обґрунтування, доказ авторитет - повага, пошана, вага економія - ощадливість, заощадження компенсація - відшкодування, оплата, покриття експеримент - дослід, спроба

пріоритет - перевага, першість, переважне право

реальний - дійсний, справжній, можливий для виконання

ідентичний - тотожний, рівнозначний, однаковий

інцидент - випадок, пригода, непорозуміння, неприємна подія, оказія

лаконічний - стислий, короткий, небагатослівний

симптом - ознака, риса, прояв, знак

стимул - поштовх, причина, рушійна сила, заохочення.

2. Іншомовні слова повинні бути зрозумілими для тих, хто їх слухає або читає, напр.:

апелювати - звертатися домінувати - переважати координувати - погоджувати
лімітувати - обмежувати.

3. Вживати слова точно, відповідно до значення. Тоді не доведеться іронічно-жартівливо уточнювати: "Це не ринок, це - базар". Зауважимо, що обидва із використаних слів - запозичені. Чи можна замінити слово сервіс українським обслуговування! Ні, оскільки значення його ширше. Перше пов'язане з діяльністю підприємств та організацій щодо побутового обслуговування на певній території, а друге називає дії, пов'язані із задоволенням чиїх-небудь потреб, запитів.

4. Не вживати в одному контексті і запозичене слово, і український відповідник - зупинити вибір на одному із них, наприклад:

патент - авторське свідоцтво санкція - непорушна постанова

Використання сучасної української літературної мови в різноманітних сферах суспільного життя зумовлює функціонально-стильове розрізнення її лексичного складу і виділення двох груп лексики - загальноновживаної та лексики обмеженого вживання.

Загальноновживана лексика - це слова, які використовують усі носії мови незалежно від рівня освіти, фаху, місця проживання тощо. Насамперед це назви життєво необхідних для кожної людини понять, які зв'язані з побутом, суспільним життям, виробничою діяльністю тощо. Загальноновживана лексика стилістично нейтральна (міжстильова), тому вільно, без будь-яких обмежень уживається в усіх функціональних стилях мови. У зв'язку з підвищенням загального рівня культури, освіти, наукових і технічних знань народу, активною участю його у політичному і громадському житті, суспільному

виробництві, корінними змінами у побуті загальноживана лексика поповнюється словами, які впродовж десятиліть склали спеціальну лексику з обмеженою сферою вживання, напр.: радіо, газета, лекція, конференція, актив, премія, ракета, електрика, газ.

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
КАФЕДРА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Ірина БОГДАНОВА
25 вересня 2019 року

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА
для проведення занять із навчальної дисципліни
«ПРАКТИКУМ З НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ»
за спеціальністю 263 «Цивільна безпека»

з теми 1.13. **«Практикум перекладу фахового тексту»**

Вид заняття: практичне заняття

Обговорено на засіданні
кафедри мовної підготовки
24 вересня 2019 року
Протокол № 2
Викладач: Ірина БОГДАНОВА

Зміст

1. Суть і види перекладу.
2. Типові помилки під час перекладу наукових текстів українською мовою.
3. Переклад термінів.
4. Особливості редагування наукового тексту.
5. Найпоширеніші синтаксичні помилки у наукових текстах та шляхи їх уникнення.

Література:

1. Коптілов В. Теорія і практика перекладу. – К.: Юніверс, 2003.
2. Основи українсько-російського перекладу. Практикум. – Чернівці: Рута, 2008. – Укладачі: Нямцу А.Є., Дащенко О.І., Гураль М.І., Сорвілова Т.В.
- Основи перекладознавства. – Чернівці: Рута, 2008. – Укладачі: Нямцу А.Є., Дащенко
3. О.І., Гураль М.І., Сорвілова Т.В., Гермаківська Т.В., Тарангул І.Л.

Суть і види перекладу

Переклад - один із найважливіших шляхів взаємодії національних культур, дієвий спосіб міжкультурної комунікації. Мета будь-якого перекладу - донести до читача, який не володіє мовою оригіналу, і ближче ознайомити його з відповідним текстом. Перекласти означає точно й повно висловити засобами однієї мови те, що вже зафіксовано засобами іншої мови у нерозривній єдності змісту і форми.

Розвиток науки у наш час неможливий без обміну спеціальною інформацією, що з'являється в різних країнах у наукових періодичних виданнях, спеціальних бюлетенях, монографіях тощо.

Переклад - 1) процес відтворення письмового тексту чи усного вислову засобами іншої мови; 2) результат цього процесу.

Процес перекладання - це цілеспрямований процес, який охоплює такі етапи: 1) зорове чи слухове сприймання інформації чужою мовою, усвідомлення її

змісту; 2) аналіз інформації мовою оригіналу і синтез рідною мовою; 3) відтворення змісту рідною мовою.

Оскільки переклад - це передавання змісту того, що було висловлено, то перекладаються не слова, граматичні конструкції чи інші засоби мови оригіналу, а думки, зміст оригіналу. Згідно з теорією перекладу немає неперекладних матеріалів, є складні для перекладу тексти. Труднощі під час перекладання пов'язані з недостатнім знанням мови оригіналу, мови, якою перекладають, або з відсутністю в цій мові готових відповідників.

Види перекладу

1. За формою переклад переділяють на усний і письмовий.

Усний переклад використовують для обміну інформацією під час особистого контакту фахівців під час укладання контрактів, на виставках, міжнародних науково-технічних конференціях, симпозіумах, на лекціях, під час доповідей тощо. На відміну від письмового перекладу усний роблять негайно, не маючи можливості послуговатися довідковою літературою.

Усний переклад може бути послідовним або синхронним.

Послідовний переклад - це усний переклад повідомлення з однієї мови іншою після його прослуховування. Важливо, щоб переклад здійснювався у паузах після логічно завершених частин, щоб був зрозумілий контекст.

Синхронний переклад робить перекладач-професіонал одночасно з отриманням усного повідомлення.

2. За способом перекладу розрізняють буквальний і адекватний переклад.

Буквальний переклад називають також дослівним, у такому перекладі можуть зберігатися порядок слів та граматичні конструкції, невласливі мові, якою перекладають, наприклад: Ваш проект самый интересный.-Ваш проект самый цікавий (треба - найцікавіший). Я считаю, что Вы правы.-Ярахую, що Ви праві (треба-Я вважаю, що Ви маєте рацію).

Адекватний переклад точно передає зміст оригіналу, його стиль, і відповідає усім нормам літературної мови, наприклад: Клиент проживает по адресу... -

Клієнт мешкає за адресою ... Предоставленные бумаги к делу не относятся. -
Подані папери не стосуються справи.

3. За змістом виділяють такі основні різновиди перекладу:

суспільно-політичний, який передбачає усне чи письмове відтворення засобами іншої мови суспільно-політичних матеріалів: виступів та заяв політичних діячів, інтерв'ю, матеріалів брифінгів, прес-конференцій, дипломатичних документів, наукових праць з політології, соціології тощо;

художній, тобто переклад творів художньої літератури (поезія, проза, драма). Художній переклад дає змогу кожному народові долучитися до скарбів світової літератури, а також сприяє популяризації національної культури. Твори світової класики українською перекладали Леся Українка, Іван Франко, Микола Зеров, Борис Тен, Максим Рильський, Микола Лукаш, Григорій Кочур та багато інших;

науково-технічний (технічний) - переклад, який використовують для обміну науково-технічною інформацією між людьми, які спілкуються різними мовами.

Повний переклад наукового тексту здійснюють за такими етапами: читання всього тексту з метою усвідомлення змісту; поділ тексту на завершені за змістом частини, їх переклад; стилістичне редагування повного тексту (слід оформити текст відповідно до норм літературної мови, усунути повтори; усі терміни і назви мають бути однозначними; якщо думку можна висловити кількома способами, перевагу слід віддати стислому, якщо іншомовне слово можна без шкоди для змісту замінити українським, то варто це зробити).

Реферативний переклад - 1) письмовий переклад заздалегідь відібраних частин оригіналу, що складають зв'язний текст; 2) виклад основних положень змісту оригіналу, що супроводжується висновками й оцінюванням. Реферативний переклад у 5-10 і більше разів коротший за оригінал.

Робота над першим різновидом реферативного перекладу передбачає такі етапи: ознайомлення з оригіналом; за потреби - вивчення спеціальної літератури; виділення в тексті основного і другорядного (відступи, повтори, багатослівність, екскурси в суміжні галузі тощо); перечитування основної

частини, усування можливих диспропорцій, нелогічності; переклад основної частини, зв'язний і логічний виклад змісту оригіналу.

Робота над другим різновидом реферативного перекладу відбувається за такою схемою: докладне вивчення оригіналу; стислий виклад змісту оригіналу за власним планом; формулювання висновків, можливе висловлення оцінки.

Анотаційний переклад - це стисла характеристика оригіналу, що є переліком основних питань, іноді містить критичну оцінку. Такий переклад дає фахівцеві уявлення про характер оригіналу (наукова стаття, технічний опис, науково-популярна книга), про його структуру (які питання розглянуто, у якій послідовності, висновки автора), про призначення, актуальність оригіналу, обґрунтованість висновків тощо. Обсяг анотації не може перевищувати 500 друкованих знаків.

Автоматизований (комп'ютерний) переклад. Ідея автоматизованого перекладу виникла ще 1924 р., а 1933 року радянському інженерові П. Смирнову-Троянському було видано патент на машину для перекладання, яка працювала за принципом зіставлення відповідників з різних мов механічним способом. Машинний переклад у сучасному розумінні цього терміна вперше було зроблено 1954 року в Джордж-таунському університеті. Сьогодні створено багато експериментальних і практичних систем автоматичного перекладу, напр., системи SYSTRAN, LOGOS, ALPS, METAL, GETA, EUROTRA тощо, до яких входить понад 15 версій для різних пар мов.

Під час перекладання комп'ютер працює на різних мовних рівнях: розпізнає графічні образи, робить морфологічний аналіз, перекладає слова і словосполучення, аналізує синтаксис тексту (словосполучення і речення), проводить семантичні (сміслові) перетворення, що забезпечує змістову відповідність уведеного й отриманого речення або тексту. Перекладання тексту з однієї мови іншою є важким завданням для комп'ютера, оскільки вимагає не заміни слів однієї мови словами іншої, а відтворення думок у повному обсязі, з усіма відтінками, тому проблема створення систем досконалого машинного перекладу є частиною проблеми створення штучного інтелекту.

Сучасні програми комп'ютерного перекладу можна з успіхом використовувати, проте перекладений текст слід перевірити, звернувши особливу увагу на переклад власних назв, термінів, слів у непрямому значенні та багатозначних, паронімів, омонімів, граматичних форм тощо.

Під час перекладу українською мовою наукових текстів неправильно добирають українські еквіваленти загальноживаних лексем російської мови, перекладають дослівно усталені словосполучення, а постійне тиражування одних і тих помилок у наукових текстах зумовлює до розхитування мовної норми.

Як свідчить досвід, складним виявляється переклад поширеної у науковому стилі конструкції з фразеологічним сполученням в качестве кого-то (чего-то). Наприклад, словосполучення в качестве сетевой операционной системы слід перекласти так: як мережева операційна система; но чтобы служить в качестве денег, предмет должен пройти одно испытание .../але щоб служити (бути) грошима, предмет повинен пройти одне випробування ...

Для наукового стилю характерна наявність слів, які позначають процесуальні поняття. У цьому зв'язку треба розрізняти назви дій (процесів) і назви наслідків дії (процесу). В українській мові на позначення дій (процесів) зазвичай бажано уживати віддієслівні іменники, утворені від дієслів недоконаного виду за допомоги -ішя, -ання, -інші, -иття, -іття, -уття: змінювати - змінювання.

Віддієслівні іменники, що означають наслідок дії, утворюються переважно від дієслів недоконаного виду, що означають багаторазову дію:

безсуфіксним способом: обмінювати - обмін; гнути, згинати - згин;

за допомоги додавання -а, -уна, -ок: міняти, змінювати - зміна; колоти, розколювати - розколина; лити, випивати - вилівок;

за допомоги додавання -овання, якщо дієслово має форму, яка закінчується на -овуваши: групувати, угруповувати - угруповання; статкувати, устатковувати - устаткована.

У наукових текстах переклад дієслів залежить від контексту:

иногда встречаются ошибки - інкаї трапляються помилки

к таким понятиям относятся... - до таких понять належать...

оказать влияние - вплинути

следовать примеру - брати за приклад

следует выполнить - належить виконати

следует отметить - слід зауважити

из теоремы следует - з теореми випливає

сделать возможным - уможливити

сделать невозможным - унеможливити

термітами являются слова ...-термінами є слова...

требуются специальные приемы - необхідні спеціальні заходи

включая пользователей - включно з користувачами

учитывая то что-з огляду на те, що.

Виникають труднощі і під час перекладу конструкцій з активно вживаним дієсловом являється, яке в українській мові уживається тільки в художньому стилі, переважно в поетичних творах (згадаймо І. Франка: "Чому являєшся мені у сні?"). У науковому стилі уживаються форми виявляється, є; але обирати відповідну форму слід, враховуючи значення контексту. Наприклад, конструкція Что является Чем перекладають Що є Чим або Чим є Що. Якщо ж російське дієслово являться уживається зі значенням обнаруживать, проявлять, воно перекладається за допомоги дієслова виявляється, порівняймо: Основным компонентам ... является знаковая система ... / Основним компонентом ... є знакова система. Оценка господина А.С. Марку.чы явилась правильной/Оцінка пана А. С. Маркули виявилася правильною.

Значні проблеми під час перекладу текстів наукового стилю спричиняє дієприкметник, який активно уживаний у текстах наукового стилю російської мови.

Активні дієприкметники теперішнього часу, які утворюються від дієслів I і II дієвідміни обмежені утворенні й використанні. У сучасній мові функціонують тільки ті дієприкметники, які втратили дієслівні ознаки й перейшли до класу прикметників. При цьому слід пам'ятати, що активні дієприкметники теперішнього часу відтворюються прикметниками: господствующий -

панівний, разрушающий - руйнівний, металлорежущий - металорізний, нержавеющей - нержавний. Натомість поширені у сучасній українській мові віддієслівні прикметники на -льний: знижувальний, ослаблювальний.

Пасивні дієприкметники на -мий здебільшого заступаються дієприкметниками на -ний: управляемый - керований, производимый - вироблюваний; познаваемый - пізнаваний тощо.

Окремо зазначимо особливості перекладу російських конструкцій із дієприкметником следующий. Дієприкметник слідуєчий неможливий в українській мові навіть теоретично, оскільки немає дієслів, від яких він міг би утворитися. Отже, перекладається:

словом наступний (у часовому й просторовому значенні), порівняймо: Следующий вариант стандарта использует в качестве среды передачи / Наступний варіант стандарту використовує як середовище передачі; словом такий (перед переліком або поясненням).

Переклад речень, у яких уживаються дієприкметникові звороти, здійснюється так: якщо дієприкметниковий зворот утворено за допомоги активних дієприкметників теперішнього часу, він перекладається складнопідрядним реченням, порівняймо: Примером может служить двигатель, питающийся от преобразователя и приводящий в движение механизм / Прикладом може слугувати двигун, який (що) живиться від перетворювача й надає руху механізму.

У наукових текстах часто вживаються так звані кліше, які струк-турують текст. Вони мають перекладатися як одне ціле: в заключение - на закінчення, підсумовуючи; другими словами - інакше кажучи; прежде всего - насамперед; с другой стороны-з іншого боку; с одной стороны - з одного боку; в настоящее время - зараз, нині, наразі; в основном - здебільшого; в отличие - на відміну; в результате -внаслідок, як наслідок; в связи с тем что, поскольку - позаяк, оскільки;

в то же время - водночас; в частности - зокрема; во многом - багато в чому; вместо этого - натомість; впрочем - а втім, зрештою; как правило - зазвичай;

наконец - нарешті, зрештою; ни в коем случае - у жодному разі; по крайней мере - принаймні; при этом используются...- водночас використовуються; при анализе - під час аналізу; с помощью - за допомоги; учитывая то что - з огляду на те що.

Під час перекладу прийменникових конструкцій слід звертати увагу на їх значення:

1) російським конструкціям з прийменником по в українській мові відповідають конструкції з прийменниками;

а) по (якщо вказується на простір, поверхню, межі): В практике горного дела принято ориентировать линии падения и простирания пласта по сторонам света
У практиці гірничої справи прийнято орієнтувати лінії падіння і простягання пласта по сторонах світу;

б) орудним відмінком без прийменника (якщо вказується напрямом): по компенсационному каналу поступает сигнал / компенсаційним каналом надходить сигнал;

в) за, на, з (у значенні згідно з чимось): по принципу построения I за принципом побудови; по запросу клиента/на запит клієнта; по интересующим их вопросам з питань, що їх цікавлять; по другому адресу I на іншу адресу;

г) за, з, із, через (у значенні причини, наслідку, деякі інші випадки): по недоразумению / через непорозуміння; не однородны по составу I не однорідні за складом; доступ по вызову/ доступ за викликом.

2) прийменник при-це уживаний і універсальний прийменник російської мови, натомість в українській має набагато вужчу сферу вживання, тому, перекладаючи відповідні прийменникові конструкції, треба бути дуже уважним, бо калькування російськомовних висловів не тільки позбавляє текст виразності, якої можна досягти вживанням суто українських мовних засобів, а й може змінити зміст цього тексту. Український прийменник при має лише такі значення: розташування (просторової близькості), хоча в багатьох випадках краще вживати й інші прийменники (біля, поряд, коло тощо);

підпорядкованості або належності, наявності чогось, обставин, що їх характеризує наявність чогось поряд.

Прийменник при не вживають у значенні під час (рос. во время) наприклад, рос. при испытании, при изменении, при выполнении, при измерении тощо. У таких випадках російський при слід перекладати за допомоги за, під час, коли, для.

Запам'ятайте!

Залежно від змісту конструкції з прийменником при перекладають різними засобами:

під час (рос. во время),

у разі (у випадку) (рос. в случае),

унаслідок (у результаті) (рос. в результате)

Наведений перелік не вичерпує всіх сталих словосполучень, які потребують уваги перекладача.

Очевидно, укладати двомовні словники для перекладу загальноживаної лексики наукових текстів повинні фахівці, що досконало володіють обома мовами, або ті, хто уміє працювати з наявними тлумачними і граматичними словниками цих мов та довідниками. Адже причина недосконалості словників полягає у недооцінюванні їх авторами відмінностей між двома мовами та переоцінюванні власних знань.

Редагування перекладу, тобто вдосконалення вже наявного його варіанта, буває двох типів. По-перше, це авторське редагування, коли редактором свого тексту виступає сам перекладач. По-друге, це редагування готового тексту, яке здійснює інша людина, тобто редактор чи сам перекладач. Саморедагування, здійснене автором, та редагування того ж повідомлення професійним редактором, повинні доповнювати одне одного, адже обидва види правок спрямовані на поліпшення якості тексту, досягнення його довершеності.

Процес редагування та перевірки можна переділити на такі етапи:

- 1) ознайомлення з текстом оригіналу та перекладу;
- 2) звірення тексту перекладу з вихідним текстом: це послідовна, ретельна перевірка відповідності кожного слова, кожної фрази перекладу вихідному

тексту, єдності використаної термінології, логіки викладу. Цей етап передбачає роботу зі словниками, довідниками, мережею Інтернет, консультації колег та фахівців тієї чи іншої галузі;

3) внесення смислових і стилістичних правок; оформлення тексту відповідно до граматичних, орфографічних, пунктуаційних, синтаксичних норм.

Виправити помилку недостатньо, адже необхідно узгодити все речення, перевірити його завершеність, не забувати при цьому про індивідуальний стиль перекладача.

4) завершальний етап - порівняння попереднього тексту з його новим варіантом, остаточна перевірка тексту.

Слід підкреслити, що в піднесенні культури мови надзвичайно велику роль відіграють словники різних типів і призначення, насамперед це словники, у яких подано розгорнуту семантичну, стилістичну й граматичну характеристики вміщеної лексики й фразеології, наведено численні приклади (ілюстрації) слововживання й словосполучення тощо. Перекладні або двомовні словники (передусім іншомовно-українські), крім іншого цінні тим, що вони суттєво допомагають під час добору синонімів, фразеології чи усталених словосполучень рідної мови. Неабияку допомогу можуть надати фразеологічні та синонімічні словники, термінологічні й енциклопедичні, орфографічні та орфоепічні тощо. Двомовній людині розрізнити українські й російські мовні засоби важко: звертання, прийменникові конструкції, слова й словосполуки, що позначають процеси, науково-технічні й управлінські терміни, словосполуки із числівників, усталені вислови наукової мови. Різноманітні словники та довідники дають уявлення про новітні та спеціальні видання, до яких слід звертатися, коли виникають труднощі з перекладом або написанням певного слова (терміна).

У працях українських мовознавців та термінологів О. Курило, Т. Кияка, О. Кочерги, О. Пономарева, С. Яреми та ін. запропоновано методи передавання термінів засобами української мови, створено чітку систему словотворчих правил, виведених із традицій української народної мови.

Застосовуючи систему словотворчих правил, можна уникнути мовних конструкцій, непритаманних українській мові, досягти точності та однозначності термінів і висловів у текстах. Бо зрозуміло, що не бажано уживати той самий суфікс для творення термінів, що означають різні, а особливо протилежні за змістом поняття, наприклад, такі властивості, як здатність виконувати дію та здатність бути об'єктом дії. Ніхто у російській мові не плутає дієприкметники на ~щий з дієприкметниками на -емый. Не слід забувати, що для кожного правила в будь-якій мові є певна кількість винятків.

Для перекладу термінів варто послуговуватися словниками останніх років видання. Коли є кілька словників приблизно одного часу видання, то вибирати варто за такими пріоритетами: стандарт, галузева енциклопедія, галузевий словник, універсальна енциклопедія.

Переозначаючи терміни, слід обов'язково зазначити, що нове значення буде вживатися або як "локальне", тобто лише в межах цього повідомлення, або як основне, що пропонується для всієї галузі.

Щодо нових термінів норми інші. Запропонований автором новий термін повинен задовольняти такі обов'язкові вимоги: мати означення; відтворювати суттєві ознаки поняття; бути однозначним (його вживання з іншим значенням допустиме лише в інших галузях); не мати синонімів; мати семантичні зв'язки з іншими термінами (в означення терміна повинні входити інші терміни цієї ж галузі); бути лінгвістично нормативним, тобто відповідати правилам орфографії; мати найвищу частоту вживання (порівняно з іншими словами, що можуть бути запропоновані як варіанти для утворення терміна).

Особливості редагування наукового тексту

Редагування (від лат. *redactus* - приведений у порядок) - це аналіз, перевіряння та виправлення будь-якого тексту.

Редагують наукові тексти за законами логіки. Редагуючи текст, необхідно пам'ятати основні вимоги, які висувають до доказів (аргументів) як особливої форми думки, а саме:

чітке формулювання тези й аргументів;

формулювання тези під час доказів залишається незмінним;

теза і аргументи не повинні суперечити один одному;

як аргумент використовувати положення, правдивість яких не викликає сумніву;

докази повинні бути повними й достатніми. Редагування наукового тексту здійснюють у три етапи:

1. Первинне ознайомлення з текстом документа. Перед тим, як розпочати редагування тексту, слід прочитати його повністю. Під час першого прочитання не бажано вносити правки, проте можна зробити помітки на берегах чи фіксувати побіжні зауваження на окремому аркуші паперу.

2. Перевірка фактичного матеріалу. На цьому етапі доцільно перевірити правильність та вірогідність поданих відомостей, продумати, чи достатньо фактичного матеріалу для певного тексту.

3. Власне редагування матеріалу. Цей етап вимагає мовної корекції: виправлення орфографічних, пунктуаційних та стилістичних помилок. Правки в тексті роблять синім або чорним чорнилом (а не червоним). Слова, цифри в тексті мають бути чіткими та охайними. Виправлений текст треба передрукувати, ще раз вичитати.

Прийоми виділення окремих частин тексту Для виділення в тексті окремих слів або частин можна порекомендувати чотири способи:

1. Великими літерами. Цей спосіб слугує для виділення окремих слів.

2. Розрідженням оформлюють окремі слова й короткі фрази. Коли слово подають розріджено, то після кожної літери роблять проміжок в один знак, а між словами й текстом - відступ у 2-3 знаки, щоб слова відділялися. Розділові знаки після таких слів ставлять на відстані одного знака, а наступне слово починають через 2-3 знаки.

3. Підкреслення - найзручніший спосіб виділення окремих слів і фраз. Лінію підкреслення починають під першою, а закінчують під останньою буквою слова, яке виділяють, включаючи лапки й дужки; розділовий знак, що стоїть

після слова, не підкреслюють. Ціле речення треба підкреслювати суцільною рисою, починаючи від першої букви й закінчуючи останньою буквою речення.

4. Курсивом виділяють слова, речення, частини тексту. Цим способом переважно послуговуються, коли текст набирають на комп'ютері.

Розрізняють такі види правок:

Правка-вжیاпування - це звіряння виправленого тексту з текстом, що має редакторські правки і який прийнятий за взірець. За такої правки усувають технічні помилки (вписують пропущені літери).

Правка-скорочення - усунення з тексту повторів несуттєвого матеріалу.

Правка-перероблення застосовується у тих випадках, коли автор тексту погано володіє літературною мовою й невдало висловлює свою думку.

Правка-оброблення - комплексний вид правки, яким передбачено аналіз й відбір фактичного матеріалу; оцінювання й покращання структури наукового тесту; мовну правку тексту; перевірку правильності зовнішнього оформлення тексту.

Найпоширеніші синтаксичні помилки у наукових текстах та шляхи їх уникнення

У сучасних науково-технічних та фахових текстах широко вживають синтаксичні конструкції, не властиві українській мові, частина яких узвичаїлась під багаторічним впливом російської мови, але кожна мова має власні традиції та норми побудови словосполук і речень⁸⁰. Свідченням багатства української мови є різноманітність мовних засобів усіх рівнів, зокрема й синтаксису.

Не завжди вживання розщепленого присудка є виправданим і доречним; досить часто це данина традиції, яку дехто розуміє надто спрощено, а то й неправильно. Допоміжні дієслова можуть сполучатися далеко не з усіма віддієслівними іменниками. Напр.: питання ставити, порушувати, висувати - можна; питання піднімати, загострювати - не можна; допускатися (припускатися) помилки, суперечності, недоречності - можна; допускатися (припускатися) браку, поломки, розкрадання - не можна; викликати - захоплення, радість, овації - можна; протест, хворобу - не можна

Серед розщеплених присудків трапляються і порожні, беззмістовні, а то і просто неграмотні словосполучення, наприклад: забезпечувати покращання, відбувається зростання, організувати використання, проявити пошану та ін. Труднощі узгодження. Йдеться насамперед про узгодження присудка з підметом. Тут є кілька правил, які варто нагадати:

Якщо підмет має в своєму складі числівник, який закінчується на одиницю, наприклад, 21,141,1991, присудок ставиться у формі однини.

Якщо числівник у підметі закінчується на два, три, чотири, присудок ставиться у множині. Однина тут можлива лише тоді, коли по-відомлення фіксує певний факт, як підсумок, або коли повідомленню надається безособовий характер, напр.: Було переведено три працівники. Такі конструкції в ділових і наукових текстах цілком доречні.

За підмета типу п'ять осіб, сто п'ятнадцять тонн, сімнадцять агрегатів та інших присудок може стояти як в однині, так і в множині. Однина підкреслює внутрішню нерозчленованість, цілісність; вона надає висловленню безособового характеру, виділяє загальний підсумковий результат; однина тут може ще позначати пасивність предметів. Позначаючи велику кількість предметів, теж обирається форма однини.

Підмети зі словами більшість, меншість, низка, частина, багато, кілька вимагають від присудка однини. Множина з'являється лише тоді, як підмет або присудок - однорідні члени, коли підмет і присудок відділені другорядними членами речення, підрядним реченням; коли підмет стоїть перед присудком. Ось один із можливих прикладів: Більшість абітурієнтів, які успішно склали вступні іспити, будуть зараховані на стипендію та забезпечені гуртожитком. Порівняймо це речення без підрядного: Більшість абітурієнтів буде зарахована на стипендію та забезпечена гуртожитком.

За підмета, вираженого займенником хто, присудок подають у формі однини: Усі, хто не пройшов реєстрації, повинні з'явитися. За підмета, вираженого займенником ніхто, ніщо та іншими, присудок - в однині: Ніхто з присутніх на сесії участі у голосуванні не брав.

Якщо до складу підмета входить прикладка, виражена іменником іншого, ніж підмет, роду, присудок у цих випадках узгоджується в роді з підметом, а не з прикладкою. Не завжди буває легко встановити, де у словосполученнях типу виставка-продаж, вагон-лабораторія, музей-садиба, школа-інтернат та інших підмет, а де прикладка (тобто означення, яке дає підмету нову назву). Вважається, що прикладкою є поняття вужче, видове, а підметом - ширше, родове поняття (виставка, вагон, музей, школа).

Складні випадки керування. Недостатньо чітке формулювання, з одного боку, збільшує обсяг тексту, а з другого - викривлює зміст написаного. Розглянемо конкретні мовні ситуації.

Особливо часто помилки виникають внаслідок того, що з дієсловами, які вимагають неоднакових відмінків, уживається спільний додаток, наприклад: у доповіді було також відзначено, що ми повинні прагнути до вдосконалення і повного опанування методами. Порівняймо: опанувати - методами, але вдосконалення методів, тому спільний додаток тут неможливий.

Близькозначні слова можуть вимагати після себе не однакових відмінків. При недостатньому знанні мови одне слово підміняється іншим, а спосіб керування залишається - так з'являється помилка.

Ось кілька близькозначних слів, які найчастіше спричиняють появу помилок:

Властивий (кому) - характерний (для кого)

Сповнений (чого) - наповнений (чим)

Оснований (на чому) - заснований (ким)

Багата (на що) - славиться (чим)

Дорівнювати (чому) - рівнятися (на що)

Торкатися (чого) - доторкатися (до чого)

Перегляньмо ще раз цей перелік - опануймо його або оволодіймо ним, нехай знання ці будуть властиві нам або характерні для нас (але не властиві й характерні нам - це неправильно!)

Помилки виникають і за нерозмежування засобів української і російської мов: те саме за значенням дієслово може вимагати від додатків неоднакових відмінкових форм в обох мовах, порівняймо:

благодарить (кого) - дякувати (кому)

причинять (что) - завдавати (чого)

снабжать (чем) - постачати (що)

нуждаться (в чем) - потребувати (чого)

подражать (кому) - наслідувати (кого)

извиняют (кого) - пробачити (кому)

Нерозрізнення дієслівного керування призводить також до помилкового вживання прийменників.

Російською мовою Українською мовою

подготовиться к (чему) підготуватися до (чого)

стремиться к (чему) прагнути до (чого)

предупреждать о (чем) попереджати про (що)

думать о (чем) думати про (що)

забота о (чем) піклування, турбота про (що)

случилось по вине трапилось через провину

работать по (совместительству) праіровати за (сумісництвом) выполнять по

(распоряжению) виконувати за (розпорядженням) обратиться по (адресу)

звернурия на (адресу)

получить в рассрочку одержати на виплату

по возможности быстрее якомога швидше

в тот же момент тої ж миті

Однорідні члени речення. Науковому текстові властиві логічність, послідовність викладу, в ньому витримано ієрархію підпорядкування понять. Тому тут ставляться досить жорсткі вимоги до однорідного ряду, у якому ці логічні зв'язки особливо виразні.

У ролі однорідних не повинні виступати слова, що виражають родові (ширші) та видові (вужчі) питання. Напр.: Було посіяно зернових всього 500 га,

вико-бобовія 50 га, ячменю 40 га. Однорідний ряд побудований неправильно, треба: Було посіяно зернових 540 га, у тому числі ячменю 40 га і вико-бобових 50 га.

Не можна будувати однорідного ряду зі слів, значення яких у чомусь збігаються або перехрещуються, наприклад: Було закуплено нову апаратуру, вимірювальні прилади і пристрої на суму 14000 гри (тут значення виділених слів частково збігаються).

У наукових текстах не слід вживати як однорідні ті слова, що виражають різнопланові тематично не пов'язані поняття. Це можливо й доречно в художніх текстах.

Потребує особливої уваги сполучуваність слів. Неправильно побудовано речення: У постанові висловленні висновки і побажання, які колектив повинен врахувати у своїй подальшій роботі, проте лише побажання можна висловити, а висновки - зробити; а цього в реченні не враховано.

З погляду побудови речення розрізняють три різновиди синтаксичних конструкцій:

активна конструкція - це конструкція, у якій присудок описує дію, спрямовану на об'єкт, що в реченні є додатком: Кожен метод знаходить своє втілення у певній системі конкретних дій дослідника;

зворотна конструкція - це конструкція, у якій підмет одночасно є як суб'єктом, так і об'єктом: готуватися до екзамену, сперечатися з приводу походження української мови;

пасивна конструкція - це конструкції, у якій присудок описує дію, спрямовану на об'єкт, що в реченні є підметом; пасивні конструкції обов'язково мають підмет. В українській мові функціонують три форми пасивного стану: 1) форми, утворені за допомоги постфікса -ся від дієслів недоконаного виду; 2) пасивні дієприкметники, утворені від дієслів дійсного способу доконаного і недоконаного виду; 3) віддієприкметникові предикативні форми на-но,-то.

У центрі українського вислову завжди процес, а не предмет, тому логічний наголос у фразі найчастіше падає на присудок, а не на підмет. Енергетика

українського тексту зосереджена в безпосередній дії, вираженій дієсловом. Зважаючи на це найхарактернішою стилістичною помилкою у фахових текстах є:

1. Надуживання віддієслівними іменниками на -нн (я). Віддієслівні іменники на -ння,-ття не властиві українській мові. Замість віддієслівних іменників на -нн (я) доцільно вживати:

неозначену форму дієслів, наприклад: для прогнозування необхідно -щоб спрогнозувати; братися до виконання - братися виконувати;

особові форми дієслова: при записуванні результатів дослідження виявилось - коли записували результати дослідження, виявімося;

дієприслівникові звороти: при досліджуванні цього питання вони забули найголовніше - досліджуючи це питання, вони забули найголовніше.

2. Уживання конструкцій з розщепленими присудками, що не є усталеними дієслієно-іменниковими зворотами.

Найпоширенішою синтаксичною помилкою є надуживання реченнями з розщепленим присудком у формі дієслово + віддієслівний іменник, де значення передає саме іменник, а дієслово лише вказує на дію взагалі. Такий присудок, з одного боку, є типовим виявом іменного характеру викладу, не властивого українській мові, у якій логічний наголос найчастіше падає на дієслова, а з іншого боку - обтяжує речення зайвими словами. Українські мовознавці радять замість розщеплених присудків, що не є усталеними дієслівно-іменниковими сполуками, уживати природніший для української мови й економніший засіб - дієслово: вести випробовування - випробовувати; займатися аналізом - аналізувати; здійснювати гармонізацію - гармонізувати; давати оцінку - оцінювати.

Зауважимо, що:

1) не всі словосполучення дієслово + іменник, часто вживані у фахових текстах, мають однослівний дієслівний відповідник, наприклад: брати участь, вжити захід, виявити увагу, виправити брак, вести справу, визнати провину,

відвернути правопорушення тощо. Такі усталені дієслівно-іменникові словосполучення можна вживати без обмежень;

2) є окремі випадки, коли значення дієслівного відповідника не збігається зі значенням словосполучення дієслово + віддієслівний іменник. Наприклад, змагаються спортсмени, а проводять змагання організатори;

3) до складу словосполучення можна ввести одне або кілька означень: надати (грошову, матеріальну, технічну тощо) допомогу, вести (дипломатичні, торговельні тощо) перемовини. Замінити такі словосполучення дієсловами не завжди можливо і доречно.

3. Неправильне оформлення додатка та обставини. Обтяжують речення додатки та обставини, позначені словосполученням

з двох віддієслівних іменників, перший з яких ведення /проведення, виконання, здійснення, забезпечення, реалізація тощо. Аналогічно розщепленим присудкам семантику такої словосполучення передає тільки другий віддієслівний іменник. Тому перший зазвичай можна взагалі опустити: забезпечити проведення тестування - забезпечити тестування; під час виконання вимірювання - під час вимірювання.

4. Помилки вживання дієслівних форм на -но, -то.

Особливе місце серед безособових конструкцій посідають двокомпонентні конструкції з присудком, вираженим дієслівною формою на -но, -то, і об'єктом - прямим додатком у знахідному (або родовому) відмінку без прийменника. Наприклад: застосовано (що?) метод; досліджено (що?) зразок. У таких реченнях увагу сконцентровано на події, що відбулася або відбудеться. Унаслідок походження, а також через те, що зазначені конструкції є основним засобом перекладу іншомовних пасивних конструкцій, їх часто класифікують як пасивні. Проте речення з дієслівною формою на -но,-то треба віднести до активних, оскільки вони не мають підмета й описують подію з об'єктом, що в реченні є додатком. Треба чітко розрізняти безпідметові конструкції з дієслівною формою на -но, -то й підметові конструкції з пасивним

дієприкметником. Підкреслимо, що обидві конструкції не суперечать нормам української мови, але між ними є поняттєва відмінність.

Приклад

Умови вживання

Дієслівна форма на -но, -то

Більшість національних стандартів, які стосуються якості харчових продуктів, буде модифіковано відповідно до вимог міжнародних стандартів. Розміри застандартизовано в...

коли є потреба наголосити на процесі, спрямованому на об'єкт, не вказуючи суб'єкта

Конструкція з пасивним дієприкметником

Міжнародний стандарт вважають прийнятим, якщо національний стандарт ідентичний чи модифікований щодо міжнародного стандарту. Розміри застандартизовані, а не довільні

якщо потрібно відтінити не процес, а ознаки, набуті внаслідок процесу

З наведеного можна зробити висновок, що дієприкметники доцільні лише там, де йдеться про ознаки. Це правило не можна порушувати, особливо ставити в одному реченні два дієприкметники, один з яких є означенням, а другий - присудком: Розроблені (означення) засоби зорієнтовані (присудок) на забезпечення точності сприйняття; Розроблені (присудок) засоби, зорієнтовані (означення) на забезпечення точності сприйняття. Порівнюючи ці два речення, бачимо, що від однієї коми кардинально змінюється зміст. Уживання за прямою призначеністю пасивних дієприкметників лише як означень, а дієслівних форм на -но, -то - як присудків робить речення однозначно зрозумілими: Розроблені (означення) засоби зорієнтовано (присудок) на забезпечення точності сприйняття; Розроблено (присудок) засоби, зорієнтовані (означення) на забезпечення точності сприйняття.

Є дві типові помилки вживання дієслівних форму форм на -но,-то. ^ Дієслівні форми на -но,-то не можна вживати, коли з логічних причин узагалі не може бути діяча. Наприклад: Дослідники збирали зразки диких рослин,

якими вкрито цілинний степ (неправильно) -Дослідники збирали зразки диких рослин, якими вкритий цілинний степ (правильно). ^ Введення в речення діяча у формі іменника чи займенника в орудному відмінку. Наприклад: Закон прийнято Верховною Радою. Орудний відмінок тут неможливий ані з логічних, ані з граматичних причин. Ці конструкції передають поняття "хтось зробив" і тому не можуть містити логічного діяча. Дієслівні форми на -но,-то незмінні, вони не мають закінчення, яке б указувало на особу-діяча. Наведену вище помилкову конструкцію треба перебудувати в активну: Верховна Рада прийняла Закон. Але якщо ми хочемо наголосити саме на події, не вказуючи, хто це зробив, то можна, вилучивши діяча, залишити присудок у формі на -но,-то, наприклад: Закон прийнято. 5. Не властиві українській мові пасивні конструкції. На штучність і неприродність таких пасивних конструкцій в українських текстах наголошували відомі мовознавці О. Курило, К. Горденська, Н. Непийвода, О. Сербенська та інші. Вони радять будувати речення природно - об'єкт повинен бути додатком, а присудок описувати дію, спрямовану на додаток. На відміну від активних конструкцій пасивні завжди мають підмет. Залежно від наявності / відсутності в реченні діяча у формі додатка в орудному відмінку розрізняють трикомпонентні та двокомпонентні пасивні конструкції, а залежно від форми присудка - конструкції з дієсловом пасивного стану на -ся та з пасивним дієприкметником.

Характерною ознакою трикомпонентних пасивних конструкцій з дієсловом пасивного стану на -ся є те, що логічний суб'єкт, який за змістом означає діяча і має бути підметом, чомусь став додатком в орудному відмінку, а натомість логічний об'єкт, на якого фактично спрямована дія і який має бути додатком, став підметом: обсяги робіт визначаються (ким?) замовником; (ким?) нами надсилаються Вам зауваги до стандарту. Щоб показати протилежний природному напрямку дії, у цих прикладах ужито дієслово-присудок пасивного стану на -ся. Обидві наведені конструкції неприродні. Дієслово визначатися можна вживати лише як зворотне: ставати виразним, чітко окресленим, бути помітним, вирізнятися якими-небудь ознаками між іншими або серед когось,

чогось. Тому речення треба зробити активними: перше -двоскладним з дієслівним присудком (простим чи складеним), а замість другої пасивної конструкції, доцільно вжити означено-особове речення: обсяги робіт визначає (хто?) замовник; надсилаємо Вам зауваги до стандарту.

Двокомпонентні пасивні конструкції з дієсловом пасивного стану на -ся відрізняються від попередньо розглянутих відсутністю логічного суб'єкта (його вже названо в попередніх реченнях або він узагалі не цікавить мовця): відповідальність за дотримання правил безпеки покладається на; усі пристрої розробляються відповідно до вимог цього стандарту. Ці речення лише наголошують на події (що відбулася чи відбудеться) або на дії (що тривала, триває, триватиме). Такі пасивні конструкції також штучні та неприродні. Якщо йдеться про подію, то замість двокомпонентної пасивної конструкції треба вживати дієслівну форму на -но, -то, яка саме передає результативність виконаної дії. Якщо йдеться про дію, то треба вживати неозначено-особове речення: відповідальність за дотримання правил безпеки покладено на; усі пристрої розробляють відповідно до вимог цього стандарту.

Не можна також уживати двокомпонентні й трикомпонентні пасивні конструкції з дієсловом пасивного стану на -ся в підрядних частинах, де підметом є займенники що, який: треба враховувати час, що (який) витрачається на ремонт; цей порядок поширюється на всі товари, що (які) ввозяться в Україну. Замість першої помилкової конструкції треба вжити зворот з пасивним дієприкметником, який виконує роль означення: треба враховувати час, витрачений на ремонт. Якщо з якихось причин пасивний дієприкметник не можна утворити, підрядну частину роблять активною: цей порядок поширюється на всі товари, що їх увозять в Україну.

У наукових і фахових текстах треба усувати не властиві українській мові пасивні конструкції, замінюючи їх, де це можливо, на активні.

6. Не властиві українській мові дієприкметникові звороти з діячем в орудному відмінку.

Наведені дієприкметникові звороти: отримані (ким?) дослідниками результати мали велике наукове значення; зразки випробувані за методикою, попередньо розробленою (ким?) науковцями - мають додаток в орудному відмінку, що відповідає на запитання ким? Вони не відповідають нормам української мови. Уникнути помилок можна, замінивши дієприкметникові звороти підрядними частинами: результати, що їх отримали (хто?) дослідники, мали велике наукове значення; зразки випробували за методикою, яку попередньо розробили (хто?) науковці. Якщо підрядна частина обтяжує вислів, речення зазвичай можна перебудувати так, щоб у ньому не було ні орудного відмінка діяча, ні підрядної частини: результати (кого?) дослідників мали велике наукове значення; результати, що їх отримали (хто?) дослідники, мали велике наукове значення.

Треба уникати не властивих українській мові дієприкметникових зворотів з додатком в орудному відмінку, який позначає діяча і відповідає на питання ким? Проте не є помилкою додаток в орудному відмінку, коли він позначає знаряддя і відповідає на питання чим?

7. Поєднання дієприкметникових зворотів з підрядними частинами*

Типовою помилкою є поєднання в одній конструкції підрядної частини з дієприкметниковим зворотом: результати, які (що) одержані в лабораторії, можна використовувати. У таких випадках правильно вживати або дієприкметниковий зворот, або підрядну частину: результати, одержані (що їх одержали, що їх одержано) в лабораторії, можна використовувати; одержані в лабораторії результати можна використовувати.

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
КАФЕДРА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Ірина БОГДАНОВА
25 вересня 2019 року

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА
для проведення занять із навчальної дисципліни
«ПРАКТИКУМ З НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ»
за спеціальністю 263 «Цивільна безпека»

з теми 1.14. «Модульна контрольна робота»

Вид заняття: практичне заняття

Обговорено на засіданні
кафедри мовної підготовки
24 вересня 2019 року
Протокол № 2
Викладач: Ірина БОГДАНОВА

1. Перекладіть письмово текст українською мовою, запишіть 5-10 ключових слів та словосполучень.
2. Складіть питальний і тезовий плани, запропонуйте найточніший заголовок до тексту.
3. Напишіть довідкову анотацію на текст.
4. До слів іншомовного походження доберіть українські відповідники.
5. З тексту виписіть терміни і схарактеризуйте їх.

ВАРІАНТ 1

ПАБЛИК РИЛЕЙШНЗ- разновидность маркетинга, заключающаяся в стимулировании спроса на товар определенной фирмы путем формирования благоприятного общественного мнения об организации и ее продукции в целом.

Понятие «РК» (буквально - «публичные отношения», чаще переводят как «связи с общественностью») первоначально сформировалось в сфере бизнеса. Однако в наши дни оно стало употребляться и для обозначения политической агитации.

Изучением пиара как особой сферы социальных отношений занимаются такие науки как социальная психология, логика, информатика, менеджмент и маркетинг.

Сущность РК. Точное и исчерпывающее определение РК дать крайне сложно из-за широты целей и действий, охватываемых этим понятием. Поэтому до сих пор нет четкой общепринятой формулировки.

Например, Институт общественных отношений в Великобритании считает, что пиар - это планируемые, продолжительные усилия, направленные на создание и поддержание доброжелательных отношений и взаимопонимания между организацией и ее общественностью, где под «общественностью» понимаются работники данной организации, ее партнеры и потребители ее продукции. В Новом международном словаре Уэбстера РК определяется как «содействие установлению взаимопонимания и доброжелательности между личностью, организацией и другими людьми, группами людей или обществом в целом»

посредством распространения разъяснительного материала, развития обмена информацией и оценки общественной реакции». Наиболее лаконичное определение пиара, предложенное английским социологом Сэмом Блэком, гласит: «Пиар - искусство и наука достижения гармоний посредством взаимопонимания, основанного на правде и полной информированности».

Основным назначением пиара является достижение высокой общественной репутации фирмы (или иной организации либо частного лица, нуждающегося в РК-услугах). Следует отличать пиар от рекламы: хотя и то и другое обеспечивает процесс деловых коммуникаций, однако реклама рассказывает о товаре, а пиар - о фирме-производителе.

Основные принципы, согласно которым должны строиться связи общественностью, были сформулированы С. Блэком:

- открытость информации;
- опора на объективные закономерности массового сознания, а также отношений между людьми, организациями, фирмами и общественностью;
- решительный отказ от субъективизма, волюнтаристского подхода, нажима на общественность, манипулятивных попыток выдавать желаемое за действительное;
- уважение индивидуальности, ориентация на человека, его творческие возможности;
- привлечение на работу специалистов высшей квалификации с максимальным делегированием полномочий вплоть до самых низовых исполнителей.

Конечно, в реальной жизни далеко не всегда эти принципы реализуются в полной степени. Например, открытость информации редко означает желание поведать публике действительно всю информацию - ей сообщают то, что повышает имидж фирмы, но не спешат рассказывать о ее ошибках и просчетах. Хотя формально специалисты пиара осуждают трюки и манипулирование,

фактически они часто занимаются именно навязыванием общественности своей точки зрения (В. Алтунина, Ю. Латов).